

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Bydgoszcz, dnia 7 października 2016 r.

Poz. 3403

UCHWAŁA NR XXIX/140/2016 RADY MIEJSKIEJ W GNIEWKOWIE

z dnia 28 września 2016 r.

w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Gniewkowo na lata 2016-2019,,

Na podstawie art.18 ust.2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2016r. poz.446) oraz art. 87 ust.3 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2014r. poz. 1446¹⁾), Rada Miejska uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje "Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gniewkowo na lata 2016-2019,, w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Traci moc uchwała Rady Miejskiej w Gniewkowie Nr XXVI/122/2016 z dnia 22 czerwca 2016r. w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Gniewkowo na lata 2016-2019".

§ 3. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Gniewkowa.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowy Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Przewodniczący Rady

Przemysław Stefański

¹⁾Zmiany: Dz.U. z 2015r. poz. 397,poz.774,poz.1505

Załącznik do Uchwały Nr XXIX/140/2016
Rady Miejskiej w Gniewkowie
z dnia 28 września 2016 r.

Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Gniewkowo na lata 2016-2019

Opracowała: Barbara Chojnacka.

SPIS TREŚCI

1. Wstęp
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
 - 4.1. Strategie i programy międzynarodowe.
 - 4.2. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
 - 4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu
 - 4.4. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych Gminy)
5. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy
 - 5.1. Zarys historii obszaru gminy
 - 5.2. Krajobraz kulturowy
 - 5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony
 - 5.3.1. Zabytki nieruchome
 - 5.3.2. Zabytki ruchome
 - 5.3.3. Zabytki archeologiczne
 - 5.3.4. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków

- 5.4. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń
7. Założenia programowe
 - 7.1. Priorytety programu opieki
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami
11. Aneksy
 - 11.1. Wykaz stanowisk archeologicznych
 - 11.2. Obiekty o największym znaczeniu dla gminy

WSTĘP

Przedmiotem niniejszego opracowania jest dziedzictwo kulturowe Gminy Gniewkowo i jego ochrona. Dziedzictwo kulturowe jest pojęciem, które obejmuje coraz szerszy zakres. Przez dziedzictwo kulturowe rozumieć należy zasób rzeczy ruchomych i nieruchomych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi i zjawiskami historycznymi i obyczajowymi, uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społeczeństwa i jego rozwoju oraz przekazania następnym pokoleniom z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawdy i upamiętnienia wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i współpracy cywilizacyjnej. Dziedzictwo kulturowe jest uważane za ważny czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego, środek poszukiwania dróg porozumienia w regionach dotkniętych konfliktami oraz za wyraz różnorodności kulturowej krajów i regionów świata. Aktywna polityka władz samorządowych w dziedzinie kultury ma swoje przełożenie na rozwój ekonomiczny, wpływa na spójność społeczną i stwarza ramy kreatywności jednostek. Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek pokoleń współczesnych. Oznacza wartość materialną lub niematerialną przekazaną przez przodków i określającą naszą kulturę. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Oprócz obiektów czy zjawisk wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO istnieje także dziedzictwo o znaczeniu krajowym, kształtujące tożsamość społeczną i budujące poczucie więzi narodowej. W procesie budowania społeczeństwa obywatelskiego ważną rolę pełni idea małej ojczyzny. Dla integrowania społeczności lokalnej bardzo ważne staje się dziedzictwo regionalne, na które składają się zabytki o znaczeniu lokalnym związane z tradycją i historią danego miejsca.

Gminny program opieki nad zabytkami jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego, a także poprawy kondycji, warunków utrzymania i funkcjonowania gminnego środowiska kulturowego. Działania te określone są w odniesieniu do całej gminy jako jednostki podziału administracyjnego i nie odnoszą się jedynie do władz gminy. Program jest podstawą współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Sprawny i skuteczny program generuje współpracę środowisk samorządowych, przyczynia się do poprawy stanu obiektów zabytkowych, zwiększa atrakcyjność przestrzeni publicznych.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Gniewkowo opracowany został zgodnie z wytycznymi poradnika metodycznego wskazanymi przez Narodowy Instytut Dziedzictwa publikowany m.in. w Kurierze konserwatorskim 2009, nr 3.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów lokalnych, które powinny stymulować aktywność środowisk i organizacji społecznych poprzez działania merytoryczne.

Szczególne role odgrywają programy opieki tworzone na wszystkich szczeblach samorządu terytorialnego, stanowiące bardzo istotny element zarządzania dziedzictwem kulturowym na danym obszarze. Zgodnie z brzmieniem art. 7 ust. 1 pkt 9 Ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2016 r. poz. 446) zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. Art. 1. Ustawy o samorządzie gminnym stanowi, iż pod pojęciem gminy należy rozumieć wspólnotę samorządową oraz odpowiednie terytorium. Zadania własne gminy obejmują w szczególności sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Pozostałe punkty Ustawy dotyczące ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, gminnych dróg, ulic, mostów, placów, organizacji ruchu drogowego, ochrony środowiska, gospodarki wodnej, przyrody, turystyki, zieleni gminnej, zadrzewień, a także promocji gminy i współpracy z organizacjami pozarządowymi doprecyzowują zadania gminy i mogą mieścić w sobie rozległy zakres zagadnień związanych z szeroko pojętą ochroną zabytków oraz pozwalają na nawiązanie formalnej współpracy z organizacjami, mającymi zapisaną w swym statucie opiekę nad zabytkami. Należy podkreślić, że art.7 ust 1 pkt. 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, art. 4, ust.7 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym oraz art. 14 ust. 3 ustawy z dnia 5 czerwca 1998r. o samorządzie województwa odnoszą się zarówno do ochrony zabytków, jak i opieki nad zabytkami, bowiem jednostki samorządu terytorialnego są właścicielami ok. 21% zabytków nieruchomych i zobowiązane są do opieki nad nimi. Jednostkom samorządu terytorialnego przekazano znaczące kompetencje w realizacji zadań ochronnych, wdrażając postanowienia programów opieki nad zabytkami uzupełniają działania państwa w zakresie prawnej ochrony zabytków, gminy dysponują kompetencjami w zakresie ustanowienia parku kulturowego, prowadzenia gminnych ewidencji zabytków oraz wprowadzania ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Jednostkom samorządu terytorialnego powierzona została troska o zachowanie krajobrazów kulturowych.

Podstawą prawną do sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest artykuł 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z art. 82 ust. 2 przedmiotowej ustawy wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami, który ma na celu:

- 1) włączenie problemu ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Podstawą merytoryczną do sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest ewidencja zabytków prowadzona przez generalnego konserwatora zabytków na poziomie kraju, wojewódzkiego konserwatora zabytków na poziomie województwa i wójta (burmistrza, prezydenta miasta) na poziomie gminy w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy (art. 22). W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte zabytki nieruchome wpisane do rejestru, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Ustawa nakłada obowiązek uwzględniania gminnej ewidencji zabytków przy planowaniu kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz opracowywaniu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy i innych miejscowych planów publicznych.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. Z realizacji programu wójt (burmistrz, prezydent miasta) co dwa lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy.

Kolejne sporządzane programy opieki powinny być cyklicznie aktualizowane i uwzględniać nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu. Program stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych aktów planowania gminy.

Podkreślenia wymaga założenie ustawowe (art. 6 Ustawy), że zabytki podlegają ochronie i opiece bez względu na stan zachowania.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE
OBYWĄZEK KONSTITUCYJNY OCHRONY ZABYTKÓW - na obowiązek ochrony zabytków wskazuje Konstytucja Rzeczypospolitej Polski, której tekst uchwalony został w dniu 2 kwietnia 1997 roku przez Zgromadzenie Narodowe z późniejszymi zmianami. Już w tekście Preambuły widnieje zapis: „wszyscy obywatele Rzeczypospolitej [...] są zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku”. Art. 5 Konstytucji stanowi: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”. Art. 6 ust. 1 Konstytucji stanowi: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego jego trwania i rozwoju. Art. 86 mówi, że „Każdy jest zobowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

USTAWA O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Podstawowym aktem prawnym określającym zasady ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce jest wymieniona już wyżej Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014, poz. 1446, zm. 2015 poz. 397, poz. 774, poz. 1505). Ustawa w art. 3 zawiera definicja pojęcia zabytek: jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich część lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. W art. 4 oraz 5 Ustawa wprowadza pojęcie: ochrony zabytków oraz opieki nad zabytkami. Definicje tych pojęć, zwłaszcza ich rozróżnienie mają zasadnicze znaczenie dla zrozumienia powinności organów administracji publicznej względem zabytków, jak i dla sformułowania zadań gminnego programu opieki nad zabytkami.

Ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań, mających na celu:

1. Zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.
2. Zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków.
3. Udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków.
4. Przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę.
5. Kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków.
6. Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska (art. 4 Ustawy).

Z szeroko pojętego znaczenia ochrony zabytków wynika, że obejmuje ona:

- a) formułowanie teorii i zasad konserwatorskich;
- b) prawodawstwo;
- c) czynności administracyjne;
- d) badania nad zastosowaniem nowych środków konserwatorskich;
- e) badanie zabytków;
- f) współuczestnictwo w planowaniu gospodarczym i przestrzennym;
- g) sporządzanie projektów technicznych;

- h) wykonywanie prac przy zabytkach;
- i) bieżące utrzymywanie zabytków i zapobieganie szkodliwym na nie oddziaływaniom;
- 10) upowszechnianie wiedzy o zabytkach,
- 11) organizowanie i wypełnianie społecznej opieki nad zabytkami.

Opieka nad zabytkami, sprawowana przez ich właścicieli lub posiadaczy, polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

1. Naukowego badania i dokumentowania zabytków.

2. Prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku. Prace konserwatorskie to działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie działań (art.5). Prace restauratorskie to działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, a jeśli zachodzi taka potrzeba uzupełnianie lub odtwarzanie części oraz dokumentowanie tych działań (art. 3 pkt. 7). Roboty budowlane to roboty w rozumieniu przepisów prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku (art. 3 pkt. 8).

3. Zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie.

4. Korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.

5. Popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Należy podkreślić, że za zabytki odpowiedzialni są przede wszystkim ich właściciele i użytkownicy.

Art.6. Ustawy wyszczególnia przedmiot ochrony i opieki nad zabytkami:

1. Zabytki nieruchome:

- a) Krajobraz kulturowy (przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze),
- b) Historyczny układ urbanistyczny, ruralistyczny i zespół budowlany (przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg),
- c) Dzieła architektury i budownictwa,
- d) Dzieła budownictwa obronnego (również obiekty techniki, zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe),
- e) Cmentarze,
- f) Parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni,
- g) Miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji).

2. Zabytki ruchome:

- a) Dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) Kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) Numizmaty oraz pamiątki historyczne, zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery,
- d) Wytwory techniki, zwłaszcza urządzenia, środki transportu, maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) Materiały biblioteczne, o których mowa w art. 5 Ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012 r. poz. 642, poz. 908, z 2013 r. poz. 829.),
- f) Instrumenty muzyczne,
- g) Wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne,

h) Przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

3. **Zabytki archeologiczne** (zabytki nieruchome, będące powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów, albo zabytek ruchomy będący tym wytworem):

- a) terenowe pozostałości pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyska,
- c) kurhany,
- d) relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto zgodnie z art. 6 ust. 2 Ustawy ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa w rozdz. 2 art. 7 wskazuje na różne **formy ochrony** zabytków:

1. Wpis do rejestru zabytków nieruchomych ma miejsce na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku albo użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy (do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku nieruchomego, nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego z urzędu w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

2. Uznanie za pomnik historii. Może to uczynić Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na „Listę dziedzictwa światowego” w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

3. Ochronie i opiece podlegają też parki kulturowe utworzone przez Radę Gminy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (Art.16.1). Uchwała Rady Gminy ustanawia nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, zakazy i ograniczenia. Wójt Gminy w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków sporządza plan ochrony parku kulturowego, który zatwierdzić musi Rada Gminy. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na których park ma być utworzony. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, obowiązkowo trzeba sporządzić miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Na terenie całego parku kulturowego lub tylko jego części można wprowadzić zakazy i ograniczenia dotyczące (Art. 17.1):

- a) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej,
- b) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych,
- c) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków nie związanych z ochroną parku kulturowego i bezpieczeństwa publicznego (z zastrzeżeniem Art.17 ust.2),
- d) składowania lub magazynowania odpadów.

4. Ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwalaniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art.18. Ustawa stanowi, iż ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy dokumentu trzeba:

- uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom i zapewnienia zabytkom ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
- ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniając opiekę nad zabytkami,
- ustalić zasady ochrony zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- ustalić zasady ochrony innych zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- ustalić zasady ochrony parków narodowych.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 32 i 33 ustala zasady postępowania w przypadku odkrycia (również w trakcie prowadzenia robót budowlanych) przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem:

- należy wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot,
- należy zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia,
- należy bezzwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli to nie jest możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta),

Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany do niezwłocznego (nie dłużej niż 3 dni) przekazania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienie o znalezisku.

Organami ochrony zabytków jest:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje wykonuje generalny konserwator zabytków, który jest sekretarzem lub podsekretarzem stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

INNE UREGULOWANIA PRAWNE DOTYCZĄCE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

1. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z aktami wykonawczymi. Określa zasady kształtowania polityki przestrzennej gminy przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy, przyjmując ład przestrzenny i zrównoważony rozwój za podstawę tych działań. Dokumentem określającym politykę przestrzenną gminy jest studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, którego ustalenia są wiążące dla organów gminy i przy sporządzaniu planów miejscowych. W studium uwzględnia się uwarunkowania wynikające z wymogów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego oraz stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków, a także dóbr kultury współczesnej.

Określa się także obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego przez określenie zasad wyznaczania obszarów chronionych i granic stref ochrony konserwatorskiej. W przypadku indywidualnego budownictwa mieszkaniowego, które uzupełnia historyczną zabudowę lub powstaje nadziałkach wśród historycznych siedlisk wskazane jest opracowanie sztywnych zasad określających parametry zabudowy. Projekty i zmiany planu muszą zostać uzgodnione z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

2. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane- normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych działaniach. W przypadku obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską wymagane jest uzyskanie pozwolenia na budowę, remont, instalowanie tablic i urządzeń reklamowych. Dopuszcza się też odstępstwo od przepisów techniczno-budowlanych, po uzyskaniu pozytywnej opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Dotyczy to również rozbiórki wymienionych obiektów.

3. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska z aktami wykonawczymi, z której wynika obowiązek wykonania opracowania ekofizjograficznego do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy z uwzględnieniem walorów zabytkowych. Dokument określa zakres opracowania prognozy oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko, szczególnie na zabytki oraz zakres koniecznych działań dotyczących ochrony zabytku.

4. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody precyzuje pojęcie „terenów zieleni” oraz określa warunki zezwolenia na usunięcie drzew i krzewów warunkując to odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków.

5. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarowaniu nieruchomościami precyzuje działania wymagające pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na: sprzedaż, zamianę, darowiznę oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, podział nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego oraz wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych do spółek. Dokument reguluje prawo pierwokupu przez gminę nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków oraz ustala obniżki opłat za te nieruchomości

6. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej stanowi, że szeroko pojęta opieka nad zabytkami nie ogranicza się bezpośrednich czynności przy zabytku, ale polega też na gromadzeniu wiedzy o zabytkach, jej udostępnianiu poprzez m.in. organizowanie wystaw, edukację społeczeństwa, uświadamianiu istnienia dóbr kultury na terenie gminy, uwrażliwianiu na wyjątkowy charakter dziedzictwa kulturowego.

7. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie określa sferę działań publicznych w zakresie podtrzymywania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturalnej, nauki, edukacji, oświaty i wychowania, kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i tradycji.

8. Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko nakłada na organy administracyjne obowiązek udostępniania każdemu informacji o środowisku i jego ochronie (znajdujących się w posiadaniu lub które są dla odbiorcy przeznaczone) dotyczące stanu obiektów kultury i obiektów budowlanych w zakresie , w jakim mogą oddziaływać na środowisko. W ramach oceny tego oddziaływania określa się, analizuje oraz ocenia bezpośredni wpływ danego przedsięwzięcia na środowisko, m. in. na zabytki i krajobraz kulturowy.

9. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (tekst jednolity Dz. U. z 2012 r., poz. 987 z późniejszymi zmianami).

10. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tekst jednolity Dz. U. z 2012 r. , poz. 642 z późniejszymi zmianami).

11. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz. U. z 2011 r., Nr 123, poz. 698 i Nr 171, poz. 1016 oraz z 2014 r. poz. 822 z późniejszymi zmianami).

12. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2014 poz. 849 z 2015 r. poz. 528, 699, 774, 1045, 1283, 1777, 1890.).

13. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004 nr 30, poz. 2590).

14. Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2015 poz. 1789).

15. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., Nr 212, poz. 2153).

16. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2005 r. Nr 112, poz. 940 z późniejszymi zmianami).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. STRATEGIE I PROGRAMY MIĘDZYNARODOWE

1. Zgodnie z „Aktem Konstytucyjnym” UNESCO jednym z jego celów jest ochrona spuścizny, książek, dzieł sztuki, zabytków historii i nauki, czyli dziedzictwa kulturowego. Działalność UNESCO w tej dziedzinie przejawiała się w różnych formach. Obecnie dziedzictwo kulturowe wg ustaleń UNESCO dzieli się na dziedzictwo materialne, na które składają się zabytki nieruchome oraz dziedzictwo niematerialne, przekazywane przede wszystkim za pomocą przekazu ustnego i tradycji. Zabytki piśmiennictwa są przedmiotem programu „Pamięć świata”. W ciągu dziesięcioleci powstało szereg aktów normatywnych, konwencji i zaleceń, mających na celu wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego na szczeblu krajowym i w ramach współpracy państw.

2. Konwencja w Sprawie Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego z 16 listopada 1972 r. Przyjęta przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych na sesji w Paryżu (Dz. U. z 1976 r. nr 32, poz. 190) Dotyczy:

- ochrony dziedzictwa o wartości wyjątkowej w skali światowej, sygnatariusze zobowiązują się do ustanowienia „skutecznego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i naturalnego o wyjątkowym znaczeniu dla całej ludzkości, zorganizowanego w sposób stały i zgodny z metodami współczesnej nauki”,
- uprawiania polityki zmierzającej do wyznaczenia dziedzictwu kulturowemu i naturalnemu odpowiedniej funkcji w życiu zbiorowym i włączenie ochrony tego dziedzictwa do programu planowania ogólnego,
- podejmowania środków prawnych, naukowych, technicznych, administracyjnych i finansowych w celu identyfikacji, ochrony, konserwacji, waloryzacji i reanimacji tego dziedzictwa.

3. Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego (poprawiona) z 16 stycznia 1992 r. – LA VALETTA (Dz. U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564). Dotyczy dziedzictwa archeologicznego, które stanowi „źródło zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zobowiązuje do:

- wprowadzenia systemu prawnej ochrony dziedzictwa archeologicznego zapewniającego prowadzenie ewidencji archeologicznego dziedzictwa),
- łączenia potrzeb archeologii z wymaganiami planów zagospodarowania,
- zapewnienia finansowego wsparcia dla badań archeologicznych od władz państwowych, regionalnych i gminnych.

4. Europejska Konwencja Krajobrazowa z 22 października 2000r. - FLORENCJA (Dz. U. z 2006 r., Nr 14, poz. 98). Zobowiązuje do:

- ustanowienia i wdrożenia polityki w zakresie krajobrazu (który przyczynia się do tworzenia kultur lokalnych i jest podstawowym komponentem europejskiego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego) ukierunkowanej na ochronę, gospodarkę i planowania krajobrazu,
- wdrażania wspólnych programów dotyczących krajobrazu (krajobrazy transgraniczne),
- ustanowiono Nagrodę Krajobrazową Rady Europy – wyróżnienie przyznawane organom lokalnym i regionalnym, które wykażą się skutecznymi i znaczącymi osiągnięciami w dziedzinie ochrony, gospodarki lub planowania krajobrazu.

5. Konwencja UNESCO w Sprawie Ochrony i Promowania Różnorodności Form Wyrazu Kulturowego 20 października 2005 r. – PARYŻ (Dz. U. z 2007 r. Nr 215, poz. 1585). Polska ratyfikowała tę Konwencję w 2007 roku. Celami tej Konwencji są m.in.:

- ochrona i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego,
- tworzenie takich warunków dla kultur, aby mogły się w pełni rozwijać i swobodnie na siebie oddziaływać w sposób przynoszący im wzajemne korzyści,
- promowanie poszanowania różnorodności form wyrazu kulturowego i uświadamianie jej wartości na płaszczyźnie lokalnej, krajowej i międzynarodowej,
- potwierdzenie znaczenia związku między kulturą i rozwojem dla wszystkich krajów,
- wspieranie działań podejmowanych na szczeblu krajowym i międzynarodowym, ukierunkowanych na uznanie prawdziwej wartości tego związku.

Za zasadę uznano: komplementarność ekonomicznych i kulturowych aspektów rozwoju. Z uwagi na fakt, że kultura jest jedną z głównych sił napędowych rozwoju, kulturowe aspekty rozwoju są równie istotne jak jego aspekty ekonomiczne. Różnorodność kulturowa jest bogactwem jednostek i społeczeństw, jej ochrona, promowanie i zachowanie są podstawowymi warunkami trwałego i zrównoważonego rozwoju dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń. Konwencja kładzie nacisk na podstawową rolę społeczeństwa obywatelskiego w zakresie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego.

6. Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r. (Dz. U. z 1974 r. Nr 20, poz.106).

7. Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego Europy – GRANADA 3 października 1985, ratyfikowana przez Polskę 18 marca 2010 r.

Sygnatariusz Konwencji zobowiązują się m. in. do przyjęcia zintegrowanej polityki konserwacji zabytków i wymiany informacji na temat polityki konserwacji zabytków.

8. Konwencja w Sprawie Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego sporządzona w Paryżu (Dz. U. z 19 sierpnia 2011 r., poz. 1018).

9. Celem tej Konwencji jest objęcie ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego rozumianego wg UNESCO jako „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności, jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową, które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. Dziedzictwo niematerialne przejawia się w następujących dziedzinach:

- tradycji i przekazach ustnych, w tym w języku jako nośniku niematerialnego dziedzictwa,
- sztukach widowiskowych,
- zwyczajach, rytuałach i obrzędach świątecznych,
- wiedzy i praktykach dotyczących przyrody i wszechświata,
- umiejętności związanych z rzemiosłem tradycyjnym.

10. Konwencja Ramowej Rady Europy w Sprawie Znaczenia Dziedzictwa Kulturowego dla Społeczeństwa z 27 października 2005 roku, będąca elementem Traktatu z Lizbony.

4.2. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOPODAROWANIA KRAJU 2030

W dokumencie przedstawiono wizję zagospodarowania przestrzennego kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat, określono cele i kierunki polityki zagospodarowania kraju. Do podstawowych elementów struktury przestrzennej kraju zalicza się elementy systemu gospodarczego i społecznego, infrastrukturę techniczną, sieć osadniczą, krajobraz (przyrodniczy i kulturowy) oraz powiązania funkcjonalne. Dziedzictwo kulturowe, tak materialne, jak i odnoszące się do sfery wartości niematerialnych, jest częścią współczesnej przestrzeni. Obejmuje nie tylko pojedyncze obiekty kubaturowe lub ich zespoły, ale także całość jednostki przestrzeni – obiekt wraz z otaczającą go przestrzenią. Zabytkowe obiekty muszą pełnić funkcje użytkowe współcześnie nadane, zgodne z ich potencjałem i wymogami ochrony, w przeciwnym wypadku niszczyć, giną, tracą wartość, nieodwracalnie zubożając potencjał rozwojowy i obraz dziedzictwa narodowego. W perspektywie najbliższych dwudziestu lat rola dziedzictwa kulturowego w procesach rozwoju przestrzennego będzie rosła, zwiększanie się zamożności społeczeństwa oraz przekształcenia o charakterze kulturowym będą powodowały wzrost znaczenia rozwojowego składników dziedzictwa kulturowego. Ich lokalizacja i umiejętność wykorzystania w procesach rozwoju będzie wpływała na tok koncentracji gospodarczej, ludnościowej i rangę kultury i turystyki. Zachowane cenne, charakterystyczne krajobrazy przyrodnicze, kulturowe i obiekty materialnego dziedzictwa kulturowego są wykorzystywane w rozwoju społeczno-gospodarczym, intensywnie wspierając rozwój gospodarek lokalnych. Rozmieszczenie zasobów obiektów zabytkowych i krajobrazów wskazuje na nasycenie ewidencjonowanymi zabytkami nieruchomymi, sygnalizując poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych tych zasobów.

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju jest komplementarna z Długookresową Strategią Rozwoju Kraju-Trzecia Fala Nowoczesności oraz aktualizowaną Średniookresową Strategią Rozwoju Kraju opartą na danych z Raportu: Polska 2011. Gospodarka-Społeczeństwo. Regiony. Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie musi odbywać się z zachowaniem spójności przyrodniczo-kulturowej służącej realizacji konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju. System planowania przebiega na poziomie krajowym, regionalnym (plany województw) i lokalnym (studia i plany miejscowego zagospodarowania przestrzennego, które wynikają ze studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy).

STRATEGIA ROZWOJU KRAJU NA LATA 2007-2015

Dokument z 29 listopada 2006 roku jest pierwszym tego typu dokumentem przyjętym przez Radę Ministrów. Jest podstawowym dokumentem strategicznym określającym cele i priorytety polityki rozwoju w perspektywie najbliższych lat oraz warunki, które powinny ten rozwój zapewnić, jest też nadrzędnym, wieloletnim dokumentem strategicznym rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, stanowiącym punkt odniesienia dla innych strategii i programów zarówno rządowych, jak i opracowywanych przez jednostki samorządu terytorialnego. Dokument podkreśla dogodną lokalizację kontynentalną Polski, która wraz z walorami środowiska i różnorodnością spuścizny kulturowej stanowi potencjał rozwoju turystyki, co może przyczynić się do rozwoju obszarów słabiej uprzemysłowionych. W dokumencie wyznaczono najważniejsze priorytety strategiczne:

1. Wzrost konkurencyjności i innowacyjności gospodarki przewiduje wsparcie przez Państwo ochrony i poprawy stanu materialnego dziedzictwa kulturowego. Nacisk położony jest na działania na rzecz poprawy stanu i ochrony środowiska, materialnego dziedzictwa kulturowego regionów, rozwoju infrastruktury kultury oraz rozwoju turystyki. Zakłada działania na rzecz ograniczenia przestrzeni trwale zagospodarowanej, zwłaszcza na obszarach cennych pod względem kulturowym i przyrodniczym.

2. Poprawę stanu infrastruktury technicznej i społecznej. W dokumencie stwierdza się, że równolegle z budową nowych obiektów kultury będą rozwijane działania nakierowane na zachowanie, ochronę i rewitalizację materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez renowację, konserwację, adaptację obiektów zabytkowych dla celów kulturalnych, a także wdrożenie systemu monitoringu i zabezpieczeń tych obiektów. Bezpośrednia dostępność do obiektów kultury powinna iść w parze z tworzeniem przestrzeni wirtualnego dostępu do polskich zasobów kulturowych. Możliwe to będzie dzięki propagowaniu w sieci internetowej informacji o ofertach turystycznych i edukacji kulturalnej. Wspierane będą też działania na rzecz infrastruktury turystycznej.

3. Wzrost zatrudnienia i podniesienia jego jakości.

4. Budowę zintegrowanej wspólnoty społecznej i jej bezpieczeństwa. Jednym z elementów tej strategii jest budowanie zintegrowanych i obywatelsko świadomych wspólnot przede wszystkim na poziomie lokalnym.

5. Rozwój obszarów wiejskich. Ważne jest zwiększenie atrakcyjności przyrodniczej, krajobrazowej i kulturowej obszarów wiejskich.

6. Rozwój regionalny i podniesienie wspólnoty terytorialnej.

STRATEGIA ROZWOJU KRAJU 2020 – ŚREDNIOOKRESOWA STRATEGIA ROZWOJU KRAJU.

Dokument przyjęty uchwałą Rady Ministrów w dniu 25 września 2012 roku jest elementem nowego systemu zarządzania rozwojem kraju, zwraca uwagę na wymiar terytorialny podejmowanych zadań, wzmocnienie i lepsze wykorzystanie potencjałów regionalnych oraz rosnące znaczenie samorządu terytorialnego i innych podmiotów w dynamizacji rozwoju regionów i kraju. Wyznacza trzy obszary, na których powinny zostać skoncentrowane fundusze na politykę rozwoju: konkurencyjna gospodarka, spójność społeczna i terytorialna, sprawne i efektywne państwo. Strategia ma być odniesieniem na gruncie krajowym dla nowej generacji dokumentów strategicznych przygotowywanych w Polsce na potrzeby programowania środków Unii Europejskiej na lata 2014-2020. Do głównych dokumentów strategicznych w zakresie polityki rozwoju kraju należy też długookresowa strategia rozwoju kraju – Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności, określająca główne trendy wyzwania oraz koncepcję rozwoju kraju.

Dokument m. in. zwraca uwagę na czynniki związane z kulturą zarówno w zakresie jej rozwoju, dostępności, a także ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

Celem działań w obszarze sprawne i efektywne państwo jest:

1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem poprzez m.in. zapewnienie ładu przestrzennego, tj. zwiększenia stopnia pokrycia planami zagospodarowania przestrzennego powierzchni kraju i sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących również tereny związane z ochroną i użytkowaniem dziedzictwa kulturowego.

2. Zapewnienie środków na działania rozwojowe poprzez modernizację struktury wydatków publicznych polegającą m.in. na relokacji środków w kierunku zwiększania wydatków na działania rozwojowe, również w obszarze kultury.

3. Wzmocnienie warunków sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego poprzez promowanie uczestnictwa w kulturze m.in. dzięki otwartemu dostępowi do zasobów cyfrowego dziedzictwa, rozwojowi infrastruktury kultury i kształceniu podstawowych kompetencji kulturowych.

Celem działań w obszarze konkurencyjna gospodarka jest zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych, w tym digitalizacji zasobów dziedzictwa narodowego. Podkreślono w tym punkcie rolę instytucji publicznych w wypracowaniu standardów tego procesu i konieczność zagwarantowania właściwego przechowywania zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa narodowego.

Celem w obszarze spójność społeczna i terytorialna jest:

1. Zapewnienie określonych standardów usług publicznych.
2. Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich, w tym ich infrastruktury kulturalnej.
3. Tworzenie warunków dla rozwoju ośrodków regionalnych i lokalnych, m.in. przez poprawę dostępu do edukacji kultury i usług publicznych ośrodków wiejskich.

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004-2013 Z UZUPEŁNIENIEM NARODOWEJ STRATEGII ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004-2020 wraz z NARODOWYM PROGRAMEM KULTURY „OCHRONA ZABYTKÓW I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA LATA 2004-2013

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 rozwinięta została w 2005 r. przez Ministerstwo Kultury w Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020. Wyznacza ramy dla nowoczesnego mecenatu Państwa w sferze kultury, zajmuje się polityką państwa wobec szeroko pojętej kultury, która w zmienionej sytuacji politycznej po wstąpieniu do Unii Europejskiej jest oparta na mechanizmach rynkowych. Zawiera analizę stanu opieki nad zabytkami, wnioski te mogą mieć znaczenie na gruncie lokalnym:

- 1) zauważalny wzrost ilości obiektów wprowadzanych do rejestru zabytków;
- 2) rekompensowanie stosunkowo niskich nakładów centralnych na ochronę zabytków zaangażowaniem finansowym gmin i inwestorów prywatnych, co w znacznym stopniu przyczynia się do poprawy stanu obiektów zabytkowych;
- 3) brak rozwiązań systemowych dotyczących rewaloryzacji obiektów będących w gestii Agencji Mienia Wojskowego i Agencji Nieruchomości Rolnych;
- 4) potrzebę znalezienia nowych źródeł i formuł finansowania opieki nad zabytkami;
- 5) konieczność wypracowania nowych kompromisów pomiędzy koniecznością zachowania substancji zabytkowej a funkcją użytkową obiektu.

Ważny dla gmin jest zapis w Strategii Rozwoju Kraju mówiący o dynamicznych zmianach związanych z nowymi funkcjami wprowadzonymi do obiektów zabytkowych, które wymagają wypracowania optymalnych kompromisów pomiędzy koniecznością zachowania substancji zabytkowej a funkcją użytkową obiektów.

Jako cele strategiczne Państwa w obszarze ochrony zabytków Strategia wymienia:

- przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierającego ochronę i opiekę nad zabytkami,

- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej,
- nałożenie odpowiedzialności na konserwatorów za niezgodne z prawem postępowanie.

Cele Narodowej Strategii Kultury realizowane są w ramach dwóch priorytetów:

1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe:

- wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków,
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne (program Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej oraz program Promesa Ministra Kultury),
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

2. Edukacja i administracja na rzecz dziedzictwa kulturowego:

- rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wywozem, wwozem i przewozem przez granice.

Narodowa strategia stworzona została centralnie dla obszaru całej Polski, zawiera jednak wytyczne do konstruowania programów m.in. na szczeblu gminnym.

Instrumentem realizacji założonych celów strategicznych są cele cząstkowe, zawarte w Narodowym Programie Kultury „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2004-2013:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości,
- podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony zasobów kultury i dziedzictwa kulturowego,
- zabezpieczenie zabytków i archiwaliów przed nielegalnym wywozem za granicę,
- promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą,
- tworzenie narodowych zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- wzmocnienie zasobów ludzkich w sferze ochrony zabytków.

Narodowy Program Kultury wskazuje możliwości finansowania ochrony dziedzictwa kulturowego ze środków publicznych: z budżetu Ministra Kultury, jednostek samorządu terytorialnego oraz funduszy strukturalnych (np. Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego).

KRAJOWY PROGRAM OCHRONY ZBYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI 2014-2017

Rolą Programu jest wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków, tworzenie warunków wypracowania rozwiązań modelowych oraz ich upowszechnienie. Jednym ze strategicznych celów jest tworzenie podstaw współdziałania z organami samorządu terytorialnego. Cel główny zawiera trzy cele szczegółowe:

- Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce: uporządkowanie i ujednoczenie stanu wiedzy o zasobie zabytków w Polsce polegające na sporządzeniu kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków, uporządkowanie rejestru zabytków nieruchomych (usunięcie tzw. martwych wpisów), opracowanie diagnozy stanu zabytków nieruchomych, w tym archeologicznych,

- Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków: podniesienie jakości zarządzania zabytkami i zarządzania procesami ochrony zabytków wraz z podniesieniem jakości procesów decyzyjnych w administracji dotyczących ochrony zabytków.

Wskazano siedem podstawowych zasad konserwatorskich:

- a) zasada *primum non nocere*,
- b) zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- c) zasada minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymanie się od działań niekoniecznych),
- d) zasada, zgodnie z którą usuwać należy tylko to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
- e) zasada czytelności i odróżnialności ingerencji,
- f) zasada odwracalności metod i materiałów,
- g) zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji: zwiększenie dostępu do dziedzictwa i jego aktywna promocja, narzędzia do podnoszenia świadomości społecznej o funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się wszystkich poziomów tożsamości.

Program zawiera diagnozę stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych płaszczyznach:

- organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce,
- stanu zachowania zabytków w Polsce, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach,
- komunikacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Rozwiązaniem porządkującym zagadnienia przedstawione w Krajowym programie są następujące zagadnienia:

- podniesienie sprawności i skuteczności działań organów ochrony zabytków, w tym jakości merytorycznej decyzji administracyjnych,
- porządkowanie rejestru zabytków oraz stworzenie wiarygodnej metodologicznie diagnozy stanu zachowania zabytków nieruchomych,
- zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, budowanie przez organy ochrony zabytków partnerskich relacji z obywatelami, propagowanie postaw współodpowiedzialności społecznej za zachowanie zabytków (współpraca z mediami, wykorzystywanie mediów elektronicznych, konkursy itp.),
- wdrożenie procesów kształtowania postawy krajobrazowej wśród organów ochrony zabytków,
- zwiększenie zaangażowania samorządów, ze szczególnym uwzględnieniem gmin, w ochronę i opiekę nad zabytkami oraz wzmocnienie zaangażowania społecznego na rzecz ochrony zabytków, w tym propagowanie parków kulturowych jako skutecznej formy ochrony zabytków.

Bardzo istotne jest dążenie do ujednoczenia treści porozumień i w konsekwencji ujednoczenia zakresu kompetencji przekazanych do samorządów.

Za realizację zadań związanych z ochroną zabytków odpowiedzialna jest administracja rządowa (wojewódzcy konserwatorzy zabytków oraz Generalny Konserwator Zabytków) oraz jednostki samorządu terytorialnego.

Począwszy od 2009 r. Narodowy Instytut Dziedzictwa rozpoczął ogólnopolski program weryfikacji rejestru zabytków wg kryteriów:

- obiekty nieistniejące,
- obiekty przeniesione do skansenów,
- obiekty przeniesione/translokowane,

- obiekty niezidentyfikowane,
- obiekty o utraconych wartościach zabytkowych,
- obiekty szczególnie zagrożone, które nie utraciły wartości zabytkowych,
- obiekty proponowane do wpisu do rejestru zabytków.

Zabytki archeologiczne ze względu na swą specyfikę (większość z nich jest nieczytelna na powierzchni) podlegają różnorodnym zagrożeniom:

- działalność rolnicza (rozorywanie stanowisk),
- wydobywanie kruszyw (piaśnice, żwirownie itp.),
- działalność inwestycyjna, w szczególności budowlana,
- działalność rabunkowa w tym nielegalne poszukiwania,
- siły natury (erozja itp.).

Program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami pozostaje w relacji z dokumentami strategicznymi: Koncepcją przestrzennego zagospodarowania kraju, Strategią Rozwoju społecznego, Strategią Sprawne Państwo, Strategią Bezpieczeństwa Energetycznego i Środowiska 2020, Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego, Strategią Europa 2000.

4.3. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWODZTWA I POWIATU

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI WOJEWODZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO NA LATA 2013-2016

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2012-2016 został przyjęty uchwałą Nr XXXIV/601/13 Sejmiku Kujawsko-Pomorskiego z dnia 20 maja 2013 roku. Nadrzędnym celem działań programowych jest utrzymanie różnorodności kulturowej województwa jako świadectwa historii regionu oraz potencjału dla rozwoju gospodarczego. Program został opracowany na podstawie dokumentów uchwalonych przez Sejmik i Zarząd Województwa Kujawsko-pomorskiego:

- a) Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007-2020. Zasadnicze zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa zostały zawarte w drugim priorytetowym obszarze działań Unowocześnienie struktury funkcjonalno-przestrzennej kraju. Priorytet ten zakłada promocję, zachowanie i adaptację dziedzictwa kulturowego do współczesnych potrzeb społecznych. Z tak przyjętego priorytetu wynika konieczność dbania o dobry stan techniczny zabytków (stan części zasobów dóbr kultury materialnej jest niezadawalający i brak systematycznych działań konserwatorskich: remontowych, rekonstrukcyjnych, innych, może doprowadzić do ich bezpowrotnej utraty. Jednym z działań umożliwiających właściwą ochronę zabytków i ich udostępnienie jest ich multimedialna prezentacja, czyli rozwinięcie usług i produktów informatycznych). Rola dziedzictwa kulturowego pojawia się także w obszarze działań strategicznych: Rozwój nowoczesnej gospodarki w ramach działania „Promocja rozwoju turystyki”, zwłaszcza w kreowaniu nowoczesnych produktów turystyki specjalistycznej („poznawanie zabytków i innych przejawów dziedzictwa kulturowego, propozycje atrakcyjnej rozrywki kulturalnej, adresowane do konkretnych grup turystów”). Strategia zakłada też potrzebę rewitalizacji obszarów zdegradowanych,

- b) Planie zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego:

Plan odnosi się do problematyki dziedzictwa kulturowego uwzględniając:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego w stanie umożliwiającym jego przetrwanie dla przyszłych pokoleń,
- harmonijne kształtowanie krajobrazu kulturowego,
- dbałość o integralność zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych,

- c) Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Główną osią tego Programu jest wzrost znaczenia usług elektronicznych w gospodarce, życiu publicznym stworzenie regionu przyjaznego środowisku. Podkreśla się znaczenie spójności wewnętrznej i dostępności wewnętrznej regionu oraz rozwój społeczno-gospodarczy społeczności lokalnych ze szczególnym uwzględnieniem wsparcia inicjatyw oddolnych,
- d) Strategii Rozwoju Turystyki Województwa Kujawsko-Pomorskiego, która mówi o:
- dbałości o zasoby środowiska kulturowego i przyrodniczego (renowacja zasobów dziedzictwa kulturowego o szczególnym znaczeniu dla turystyki),
 - rozwoju produktu turystycznego województwa (wzmacnianie funkcji kulturalnej miast oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla zwiększenia ruchu turystycznego.
- e) Program Opieki nad Zabytkami zawiera obszary działań zidentyfikowane w Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+(Projekt). Strategia podkreśla znaczenie unikatowych walorów przyrodniczych i kulturowych dla rozwoju gospodarczego regionu. Celem jest działanie na rzecz tożsamości poprzez budowanie identyfikacji regionalnej oraz rozpoznawalnej marki regionu, zachowanie oraz promocję dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu, funkcjonowanie lokalnych placówek kultury („orliki kultury”). Jako jedno z kluczowych działań wymienia się „opracowanie i wdrożenie regionalnego standardu funkcjonowania lokalnych placówek rozwoju społecznego poprzez poszerzanie oferty gminnych instytucji kultury.

Opiekę nad zabytkami Program wojewódzki oparł na:

- I. Praktycznej opiece nad materialnym dziedzictwem kulturowym, zapewniającej obiektom ochronę prawną (wspieranie starań o uzyskanie tytułu pomnika historii dla wybranych obiektów z terenu Województwa, wspieranie działań związanych z tworzeniem, funkcjonowaniem i popularyzacją parków kulturowych, wspieranie działań służących intensyfikacji procesu wprowadzania obiektów do rejestru zabytków, prace konserwatorskie, restauratorskie, rewaloryzacyjne, wsparcie nowych inicjatyw, wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego, utrzymanie właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowanie nowej zabudowy do wartości historycznej miejsc, wspieranie działań w zakresie ochrony zasobów archeologicznych, współfinansowanie prac badawczych i dokumentacyjnych obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków.).
- II. Działaniach związanych z ochroną dziedzictwa niematerialnego (jako jeden z nielicznych w Polsce): ochrona, edukacja, dokumentacja i badania, rekonstrukcja, konserwacja i zabezpieczenie dziedzictwa niematerialnego, popularyzacja wiedzy, pielęgnowanie tradycji, (obrzędy świąteczne i tradycyjne zwyczaje, przekazy ustne i język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego, tradycyjne umiejętności, ginące zawody).

UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Lokalna polityka gospodarcza i społeczna jest realizowana przez władze gminne za pomocą zestawu instrumentów, które determinują lub wpływają na decyzje wewnętrznych (lokalnych) i zewnętrznych (zlokalizowanych poza obszarem gminy) podmiotów gospodarczych oraz innych jednostek i osób związanych z lokalną przedsiębiorczością. Można je podzielić na instrumenty przymusu administracyjnego, oddziaływania ekonomiczno-rynkowego, oddziaływania bezpośredniego, pobudzania infrastrukturalnego, koncepcyjno-organizacyjne, informacyjne, poznawcze oraz edukacyjne. Stosowane są one przy użyciu różnych metod i kryteriów w następujących obszarach działalności samorządu gminnego: polityki przestrzennej, budżetowej, ekologicznej, infrastrukturalnej, komunalnej działalności gospodarczej, gospodarki mieniem gminy, polityki wewnętrznej, zarządzania informacją, polityki edukacyjnej. Wszystkie te dziedziny powinny się znaleźć w dokumentach strategicznych gminy. Najważniejszym dokumentem samorządu lokalnego jest strategia rozwoju gminy. W ujęciu merytorycznym to zbiór samorządowych, długoterminowych, wielopłaszczyznowych, lecz spójnych idei rozwoju lokalnego układu społeczno-gospodarczego, natomiast w ujęciu formalnym to dokument planistyczny zawierający dynamiczną czasowo analizę wnętrza i otoczenia gminy, zestaw celów harmonijnego i zrównoważonego rozwoju gminy oraz zsynchronizowany i skoordynowany program działań, mający doprowadzić do ich osiągnięcia. Nadanie prawidłowego wymiaru płaszczyźnie strategii wymaga dwuetapowych działań:

- 1) przyjęcie odpowiedniej metody kreacji spełniającej zasady konsensusu społeczności lokalnej, otwarcia poza teren miasta i gminy, zgodności wewnętrznej, rozwoju zrównoważonego;
- 2) właściwe tworzenie treści samego dokumentu.

4.4.RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

Strategiczne dokumenty Gminy Gniewkowo to:

- Strategia rozwoju Gminy Gniewkowo opracowana na lata 2014-2020, dokument skorelowany ze Strategią Rozwoju województwa Kujawsko-pomorskiego na lata 2007-2020 (w sferze ochrony zabytków priorytet: rozwój nowoczesnej gospodarki, działanie: promocja rozwoju turystyki, priorytet: unowocześnienie struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu, działanie: promocja dziedzictwa kulturowego, rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego),
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Gniewkowo. Uzasadnienie zawierające objaśnienia przyjętych rozwiązań oraz Synteza projektu,
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Gniewkowo. Uwarunkowania rozwoju,
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Gniewkowo.

Kierunki rozwoju:

- Wieloletni plan inwestycyjny na lata 2007-2015,
- Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Strategia rozwoju gminy jest dokumentem, w którym „cele strategiczne są pochodną wytyczonej wizji i misji: „Przez historię do rozwoju i nowoczesności”.

5. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW ORAZ ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTURY

5.1. ZARYS HISTORII GMINY GNIEWKOWO

Miejsko-wiejska gmina Gniewkowo w powiecie inowrocławskim usytuowana na terenie Wysoczyzny Kujawskiej, zajmuje południowy obszar województwa Kujawsko-Pomorskiego i północną część powiatu inowrocławskiego. Od strony wschodniej graniczy z gminą miejską Aleksandrów Kujawski, jej południowym sąsiadem jest gmina Inowrocław i Dąbrowa Biskupia, od zachodu gmina Rojewo. Siedzibą gminy jest Gniewkowo zlokalizowane przy trasie łączącej dwa atrakcyjne ośrodki miejskie Toruń oraz Inowrocław. Jest to gmina o charakterze rolniczo-przemysłowym. W pobliżu Gniewkowa rozciągają się obszary leśne zaliczane do Puszczy Bydgoskiej. Gmina charakteryzuje się krajobrazem nizinny, 63% powierzchni zajmują użytki rolne, 25% stanowią tereny leśne. Pod względem hydrograficznym obszar gminy należy do zlewni rzeki Wisły, jedynie najdalej położone południowo-zachodnie tereny należą do zlewni rzeki Odry. Północna część gminy znajduje się w obrębie międzynarodowego korytarza ekologicznego doliny Wisły (wg projektu ECONET).

Oprócz miasta Gniewkowa gminę tworzą sołectwa: Bąbolin, Gąski, Godzięba, Kaczkowo, Kawęczyn, Kijewo, Klepary, Lipie, Markowo, Murzynko, Murzynno, Ostrowo, Perkowo, Skalmierowice, Suchatówka, Szadłowice, Szpital, Wielowieś, Wierzbiczany, Wierzchosławice, Więclawice, Zajezierze, Żyroślawice, oraz miejscowości: Branno, Buczkowo, Chrzastowo, Dąblin, Kępa Kujawska, Warzyn.

Miasto Gniezko wpisuje się znacząco w najstarsze dzieje Polski. Wg B. Zielonki [B. Zielonka, Zarys dziejów polskich badań archeologicznych na ziemiach woj. Bydgoskiego, w: Rocznik Muzeum w Toruniu, T.1, z. 3, 1963, s. 27] luźne i przypadkowo odkrywane znaleziska świadczą o starej, sięgającej neolitu metryce osadniczej regionu. Wszelkie przesłanki wskazują, że przez Gniezko biegł kujawski odcinek odwiecznego szlaku bursztynowego na linii Inowrocław -Gniezko-Toruń, krzyżujący się z drogą prowadzącą z Krajny i Pałuk do wschodniej części Kujaw, ziemi dobrzyńskiej i na Mazowsze. Takie usytuowanie Gniezka pozwala na umiejscowienie tutaj przedlokacyjnego grodu, jak i sąsiadującego z nim skupiska osadniczego, (podgrodzia, osady targowej) o metryce znacznie wcześniejszej od wymienionej w źródłach. Ożywienie procesów osadniczych nastąpiło we wczesnym średniowieczu. Mieszkańcy wczesnośredniowiecznego grodziska trudnili się zapewne „obsługą podróżnych” i handlem (płodami rolnymi, miodem, dziegciem, smołą drzewną). Potwierdzić to mogłyby prowadzone regularnie prace archeologiczne. Nazwa Gniezka jest zapewne nazwą patronimiczną, pochodzi od imienia bliżej nieznanego Gniezka, posiadacza siedliska. Najwcześniejsza wzmianka o Gniezku pochodzi z zapisków źródłowych z 1188 roku, zawartych w CodexDiplomaticusPoloniae i dotyczy nadania kaplicy w Gniezku kościołowi pod wezwaniem NMP i kanonikom włocławskim przez księcia mazowieckiego, Leszka. Lokalizację tej kaplicy (która może być identyczna z kaplicą Świętego Krzyża, wzmiankowaną w dokumencie z 1268 roku), wyznaczyć można w miejscu obecnego, gotyckiego kościoła pod wezwaniem św. Mikołaja i Konstancji, fundowanego w X-XI wieku, który pierwotnie mógł pełnić rolę kaplicy grodowej. Przymusownie na przełomie XII i XIII wieku przy tej kaplicy erygowano parafię, którą uposażono wsią Truszczyzna. Lokacja średniowiecznego Gniezka przez księcia kujawskiego Siemomysła (Ziemomysła) na magdeburskiej odmianie prawa niemieckiego przypada na lata 1267-1271 (dokładna data nie jest znana, gdyż przywilej lokacyjny został spalony przez Krzyżaków w 1431 roku), choć przypuszczać można, że już wcześniej Gniezko było wsią lokowaną na prawie niemieckim. W dokumencie księcia kujawskiego, Kazimierza, z 1255 roku wymieniony jest sołtys gniezowski, Witram, pojawienie się takiej funkcji można łączyć z istnieniem wsi lokowanej na prawie niemieckim, która dała początek późniejszemu miastu. Prawa lokacyjne miasta znajdują potwierdzenie w przywileju Kazimierza IV Jagiellończyka, wydanego w Gnieźnie 14 maja 1450 r. (Casimirus III [IV] RexPoloniae urbi Gniezkoworenovatprivilegium a Ziemislaoseculodecimo tertio datumeiqueiusMagdeburgenseconcedit 1450. 14 Mai).

Rządy nad wydzielonymi przez Konrada Mazowieckiego Kujawami (bez ziemi dobrzyńskiej) sprawował od 1233 do 1267 roku książę Kazimierz I Kujawski, protoplasta linii Piastów kujawskich. Rządy Kazimierza wiązały się ze znacznym rozwojem gospodarczym i terytorialnym nowej dzielnicy. Jego syn Siemomysł (Ziemomysł) władcami schedy kujawskiej ustanowił swoich trzech synów, Leszka, Przemysła i Kazimierza, którzy do 1314 roku wspólnie sprawowali tzw. rządy niedzielne, używając tytułu księcia Kujaw i pana inowrocławskiego. Być może ówczesną siedzibą obronną był niewielki gródek pełniący zazwyczaj funkcje strażnicy, którego prawdopodobne relikty pozostały w północno-zachodniej części ośrodka miejskiego. Przymusownie była to drewniana twierdza mogąca w razie niebezpieczeństwa pomieścić rodzinę książęcą. W pierwszej dekadzie 1300 roku zaczął krystalizować się podział księstwa inowrocławskiego, a pod koniec 1314 roku dokonał się podział ojcowski między braćmi, Leszek otrzymał

dzielnice inowrocławską ze stolicą w Inowrocławiu, Przemysł był panem ziemi wyszogrodzkiej, Kazimierzowi przypadła kasztelania gniewkowska i słońska składająca się razem na księstwo gniewkowskie. Każdy z braci poza tytułem księcia Kujaw nosił tytuł pana tej ziemi, która mu przypadła w udziale. W wyniku podziału Kujaw inowrocławskich około 1314 roku powstały trzy samodzielne księstwa nie włączone w skład Korony: inowrocławskie, bydgosko-wyszogrodzkie i gniewkowskie. Prawa lokacyjnego miasta znajdują potwierdzenie w przywileju Kazimierza IV Jagiellończyka, który wydał go w Gnieźnie w dniu 14 maja 1450 r. Na mocy przywileju mieszczanie zobowiązani byli płacić z każdego łanu po wiardunku (jednostka masy, około 49 g, w systemie groszowym- 48 groszy) półgroszkami, z placów albo domów po groszu na św. Marcin. Ponadto zobowiązani byli do dostarczenia drzewa, jeden wóz z każdego łana, na użytek dworu królewskiego. Mogli korzystać z wyrębu lasu na budowę własnych domów i na opał. Otrzymali też pastwiska i pozwolenie na budowę kramów dla kupców, łaźni i jatek z obowiązkiem płacenia królowi po groszu, zaś z każdej jatki rzeźniczej – po kamieniu czystego łożu. Dla polepszenia bytu ludności król obiecuje przeniesienie miasta z prawa polskiego na magdeburskie. Księstwo gniewkowskie graniczyło na stosunkowo dużym obszarze z państwem krzyżackim. W latach 1330-1332 Krzyżacy zorganizowali kilka wypraw na Kujawy, nie oparło im się także Gniezno, które podbili w 1332 r. i spalili wraz z gródkiem książęcym, zapewne w tym czasie Krzyżacy wzniesli nowy, murowany zamek, wymieniony w źródłach w latach 70 XIV wieku. W 1363 r. Księstwo Gniewkowskie zostało przekazane w zastaw Kazimierzowi Wielkiemu, co oznaczało włączenie jego terenów w skład Korony. Wówczas Kujawy podzielono na między kompetencje dwóch wojewodów: brzeskiego, gniewkowskiego oraz inowrocławskiego, brzeskiego, gniewkowskiego i bydgosko-gniewkowskiego, co właściwie zakończyło samodzielny byt Księstwa Gniewkowskiego. Po śmierci Kazimierza Wielkiego i śmierci jego wnuka, Kaźka, księcia szczecińsko-wołogoskiego o tron ubiegał się Władysław Biały, syn księcia Kazimierza. Ostatecznie Władysław Biały sprzedał ojcowiznę węgierskiemu królowi Ludwikowi za 10 tysięcy florenów, a ten nadał je Władysławowi Opolskiemu wraz z ziemią dobrzyńską, zamkiem w Bydgoszczy, Tucznem i Inowrocławiem. Przyjmuje się, że Książę przed 1390 rokiem podzielił księstwo gniewkowskie na dwie części, dawna kasztelania gniewkowska została podporządkowana Inowrocławowi, natomiast na prawym brzegu Wisły terytorium z głównym ośrodkiem w Złotorii zostało wcielone do ziemi dobrzyńskiej. Kontynuacją prężnego organizmu polityczno-administracyjnego było istniejące do końca XV w. województwo gniewkowskie, które stało się częścią województwa inowrocławskiego. Pomyślnemu rozwojowi gospodarczemu miasta miały służyć liczne przywileje królewskie. Król Aleksander Jagiellończyk wydał przywilej, na mocy którego Gniewkowo otrzymało prawo urządzania cotygodniowych targów poniedziałkowych i trzech jarmarków rocznie: na Wniebowstąpienie, na św. Marię Magdalenę i na 11 tys. Panien. Wielką dolegliwością były żywiołowe klęski wielokrotnie nawiedzające Gniewkowo, wśród nich liczne pożary. Te z lat 1507, 1512, 1536 spowodowały zwolnienie miasta od wszelkich podatków na rzecz państwa na okres 8 i 7 lat. Według inwentarza starostwa gniewkowskiego z 1567 roku w mieście znajdowało się 37 domów, dwa place browarne i około 220 mieszkańców. Do miasta należał również młyn koński i wiatrak. Na mocy przywileju Zygmunta Augusta mieszczanie gniewkowscy uzyskali prawo zamiany pastwisk i bagien na pola uprawne, a plony „obracać na powszechny użytek miasta pod obowiązkiem opłacania czynszu wedle dawniejszych przywilejów”. Pozyskali także możliwość budowy spichlerzy na gruncie miejskim nad Wisłą. Mimo udogodnień płynących z przywilejów stan gospodarczy Gniewkowa pogarszał się, w połowie XVII w. miasto straciło swoją znaczącą rolę ekonomiczną. Do upadku przyczyniły się klęski pożarów, gdyż zabudowa miasta była głównie drewniana, sporadycznie szachulcowa, i zniszczenia związane z wojną polsko-szwedzką. Ważnym elementem w mieście były urządzenia przemysłowe: młyny, wiatraki browary. Ścisła lokalizacja tych obiektów jest w tej chwili trudna do ustalenia, ale do dziś żywa jest legenda o browarze usytuowanym przy rogu Kilińskiego i Sobieskiego. Proces stopniowej odbudowy odnotowują przekazy z ok. połowy XVIII wieku. Po pierwszym rozbiórze Polski Gniewkowo znalazło się pod patronatem pruskim, w Okręgu Nadnoteckim, powiecie inowrocławskim. Na mocy pokoju w Tylży ziemie gminy znalazły się w departamencie bydgoskim Księstwa Warszawskiego, po traktacie wiedeńskim Gniewkowo ponownie trafiło pod władanie Prus, najpierw w ramach Wielkiego Księstwa Poznańskiego, a następnie Prowincji Poznańskiej. Do 1920 roku Gniewkowo pozostawało w granicach regencji bydgoskiej jako część powiatu inowrocławskiego. Na przełomie lat 1919/1920 tereny gminy objęło powstanie wielkopolskie, po odzyskaniu niepodległości gmina znalazła się w powiecie i województwie poznańskim, a po reformie administracyjnej w 1938 roku w pomorskim. W 1939 roku miasto zostało zajęte przez Niemców i włączono je bezpośrednio do III Rzeszy, do prowincji Kraj Warty. Po II wojnie światowej gmina nadal pozostawała w województwie pomorskim przekształconym w 1950 roku w województwo bydgoskie. Obecnie gmina należy do województwa Kujawsko-Pomorskiego. Wiek XIX zmienił charakter zabudowy miasta, domy drewniane zaczęły ustępować murowanym, piętrowym. Do lat 70 XIX wieku

głównym zajęciem ludności był handel i rzemiosło. Duże znaczenie miało powstanie w 1843 roku szosy toruńskiej przez Michałowo i Suchatówkę. Powstanie w 1873 roku linii kolejowej na trasie Poznań-Inowrocław -Toruń-Olsztyn miało wpływ na rozwój przestrzenny Gniewkowa w kierunku południowym i południowo-zachodnim. Na początku XX wieku zadbano o urządzenia komunalne, wodociągi rzeźnia miejska, elektrownia, łaźnia i przedsiębiorstwa melioracyjne (tzw. spółka drenarska). Terytorialnie miasto się nie rozrosło. W okresie 1939-1945 powstała kolonia domków jednorodzinnych. Po II wojnie światowej rozwój przestrzenny miasta nastąpił głównie w jego części południowo-zachodniej.

5.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY

Obiekty dziedzictwa kulturowego na obszarze miasta i gminy Gniewkowo stanowią bogaty zasób. Najwięcej jest domów mieszkalnych, ponadto ochroną konserwatorską objęte są zespoły pałacowe i dworskie oraz kościoły, synagoga a także obiekty użyteczności publicznej i szkoły.

Na obszarze gminy Gniewkowo znajduje się 16 cmentarzy (zewidencjonowanych) w tym 5 rzymsko-katolickich (w Gniewkowie cmentarz parafii p.w. św. Mikołaja i Konstancji objęty jest ścisłą ochroną konserwatorską - poprzez wpis do rejestru zabytków), 7 ewangelickich, 1 choleryczny, 1 rodowy oraz 1 żydowski. W miejscowości Zajezerze znajduje się obelisk ku czci pomordowanych w l. 1939-1941.

Cmentarze objęte ochroną konserwatorską:

1	Branno	cm. poepidemiczny
2	Gąski	cm. ewangelicki
3	Gniewkowo	cm. rzym. - kat.
4	Gniewkowo	cm. żydowski
5	Kijewo	cm. ewangelicki
6	Kijewo	cm. ewangelicki
7	Markowo	cm. rodowy
8	Murzynno	cm. rzym.- kat.
9	Murzynno	cm. rzym.- kat.
10	Murzynko	cm. ewangelicki
11	Ostrowo	cm. rzym.- kat.
12	Ostrowo	cm. ewangelicki
13	Szadłowice	cm. rzym.- kat.
14	Suchatówka	cm. ewangelicki
15	Szpital	cm. ewangelicki
16	Zajezerze	cm. ewangelicki
17	Zajezerze	Miejsce Pamięci Narodowej

Gniewkowo zachowało w centrum średniowieczny układ przestrzenny. Głównym jego komponentem jest jego prostokątny rynek, i ulica Sobieskiego, która jest głównym ciągiem komunikacyjnym. Cały obszar historycznego miasta posiada do dziś zachowaną zwartą zabudowę. Na terenie miasta Gniewkowo znajduje się murowany gotycki **kościół parafialny p.w. św. Mikołaja i św. Konstancji**. W 1303 roku wzmiankowana jest parafia p.w. św. Konstancji. Czas powstania kościoła p.w. św. Mikołaja i Konstancji datuje się na 1 poł. XIV i XV w. W XVIII przebudowano wnętrze oraz wybudowano wieżę i wieżyczkę na sygnaturkę. Obiekt restaurowany był w latach 1871, 1912-13, 1969 r oraz w 2009 r. Jest to kościół jednonawowy, z trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Od zachodu znajduje się drewniana kwadratowa wieża, zwieńczona barokowym hełmem. W prezbiterium i nawie sklepienie barokowe o łuku obniżonym, z niewielkimi lunetami. W zakrystii sklepienie kolebkowe być może gotyckie. Bogaty wystrój wnętrza - barokowy i rokokowy z XVIII w. W sąsiedztwie kościoła znajduje się murowana kapliczka w kształcie słupa wzniesiona około poł. XIX w. z rzeźbą ludową Matki Boskiej Skępskiej. Przy ul. Podgórznej nr 2 usytuowana jest dawna **synagoga** żydowska wzniesiona w stylu neoromańskim w 1880 r. Budynek murowany z cegły, nietynkowany zachował pierwotny wystrój zewnętrzny. Gmina Gniewkowska usamodzielniała się od Gminy w Inowrocławiu wraz z zatwierdzeniem jej statutu 14 września 1834 r. Poza Gniewkowem jedynym większym skupiskiem żydowskiego osadnictwa było Gniewkowo –Wieś. **Cmentarz żydowski** obecnie przy ul. Parkowej założono na przełomie XVIII i XIX w. Zmarłych wcześniej grzebano w Inowrocławiu. Z informacji zawartych w publikacjach wiadomo, że już od 1858 r. gmina ewangelicka posiadała w Gniewkowie dom modlitwy i szkołę. W 1887 r. utworzono wspólną parafię dla ewangelików i

okolic. W centrum Gniewkowa, przy ul. Sobieskiego znajduje się dawny **kościół ewangelicko-unijny obecnie kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa**, zbudowany w 1895 r. w stylu Rundbogenstil. Kościół zachował autentyczną substancję materialną architektury oraz integralnie z nią związanych elementów wystroju architektonicznego wnętrza. Świątynia ta stanowi świadectwo istnienia gminy ewangelickiej w Gniewkowie, będącej częścią historii miasta. Innym cennym elementem dziedzictwa kulturowego gminy Gniewkowo reprezentującym dziedzinę zabytków techniki jest **wodociągowa wieża ciśnień** usytuowana przy ulicy Pająkowskiego. Wykonane w ostatnim czasie prace remontowe i konserwatorskie utrwaliły substancję zabytkową obiektu. Obecnie wieża ciśnień stanowi jedną z wizytówek miasta. Przeprowadzony w 2014 r. przez Przedsiębiorstwo Komunalne „Gniewkowo” Sp. z o.o. remont dachu poprawił wizerunek wieży, a jej dawny blask przywróciło oświetlenie. Wieża odzyskała walory estetyczne i stała się jedną z pozytywnych dominant w krajobrazie miasta. W XIX i na pocz. XX w. powstawały folwarki z domami mieszkalnym - dworami w otoczeniu parków.

Kaczkowo - zespół dworsko o- parkowy - park z końca XIX w., wpisany do rejestru zabytków, pałac o reminiscencjach klasycystycznych, wzniesiony na początku XIX w. i przebudowany pod jego koniec. Jest to obiekt piętrowy, z gankiem od frontu, wspartym na kolumnach, zamknięty tarasem. Na podjeździe przed gankiem stoją kamienne rzeźby dwóch sfinksów.

Kawęczyn –zespół pałacowo – parkowy wpisany do rejestru zabytków - pałac, z ośmioboczną pięciokondygnacyjną wieżą z krenelazem w pn.-wsch. narożu. W przyziemiu znajduje się taras, w części zamknięty arkadowym gankiem z balkonem. Niegdyś w pałacu mieścił się Państwowy 22 Dom Specjalny (Dom Pomocy Społecznej) dla dorosłych. Pałac otoczony jest parkiem z XIX w.

Lipie znajduje się wpisany do rejestru zabytków dworski park z 2 poł. XIX w., wraz z wieżą stanowiącą pozostałość budynku dworu,

Markowo zespół dworsko – parkowy wpisany do rejestru zabytków, dwór murowany, parterowy, zbudowany ok. 1880 r. na rzucie wydłużonego prostokąta, kryty dachem dwuspadowym. Wokół dworu roztacza się rozległy park krajobrazowy z poł. XIX w., z kanałem i stawem. W jego północnej części znajduje się cmentarz rodowy właścicieli majątku, z prowadzącą do niego aleją lipową.

Murzynno kościół parafialny p.w. św. Mateusza zbudowany w 1934 r. wg proj. arch. Lucjana Michałowskiego z Poznania. W wyposażeniu znajduje się kamienna kropielnica, prawdopodobnie średniowieczna. Mieści się tu również park dworski, będący własnością Gminy Gniewkowo, o powierzchni 1,89 ha, założony w XIX w.

Ostrowo znajduje się murowany kościół p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej o cechach neogotyckich, zbudowany w miejsce poprzedniego drewnianego, prawdopodobnie w 1 poł. XIX w. i przebudowany w 1892 r., z zachowaniem pierwotnych słupów dzielących wnętrze na trzy nawy. Wyposażenie barokowe i rokokowe z XVII w. Drewniana dzwonnica z 1892 r.

Skalmierowice zespół dworsko – parkowy - murowany parterowy dwór, zbudowany ok.1870 r. i rozbudowany w XIX w. o piętrową bryłę, przylegającą do elewacji południowej. Starsza prostokątna bryła nakryta została dachem dwuspadowym z naczółkiem i facjatami. Nowsza piętrowa bryła nakryta jest dachem czterospadowym. Na południe od dworu położony jest niewielki park o powierzchni z XIX w.

Szadłowice neogotycki kościół parafialny p.w. św. Bartłomieja zbudowany w latach 1890-91 z barokowym obrazem NP Marii Niepokalanie Poczętej z XVII - XVIII w. w ołtarzu głównym oraz parterowy murowany dwór zbudowany około 1880 r., z mieszkalnym poddaszem.

Warzyn park wpisany do rejestru zabytków z 2 poł. XIX w. o znacznych walorach, z ciekawym układem wodnym (3 stawy połączone rowami).

Wierzbiczany zespół pałacowo – parkowy wpisany do rejestru zabytków - pałac zbudowany w 1845 r. i przebudowany w 2 poł. XIX w. Wzniesiony został na planie wydłużonego prostokąta, z kwadratową wieżą w elewacji. W otoczeniu pałacu znajduje się rozległy park krajobrazowy z poł. XIX w. o bogatym gatunkowo drzewostanie oraz staw (przy północno-zachodniej granicy założenia) z półwyspem.

Wierzchosławice zespół pałacowo – parkowy wpisany do rejestru zabytków. Pałac murowany, piętrowy (z mieszkalnym poddaszem) wzniesiony w latach 1920-25. Prostokątny z okrągłą wieżą w północno-zachodnim narożniku, a od frontu w części środkowej z murowaną werandą zamkniętą balkonem. W

elewacji ogrodowej znajduje się prostokątna przybudówka zakończona tarasem. Dach czterospadowy z powiekami. Na północny wschód od pałacu znajdują się pozostałości parku z pocz. XX w.

Więclawice zespół dworsko – parkowy wpisany do rejestru zabytków - dwór zbudowany w 1926 r. Założony na planie prostokąta, o dachu czterospadowym, posiada środkową 23 część elewacji zryzalitowaną i poprzedzoną portykiem zwieńczonym tympanonem. Murowany budynek laboratorium buraka cukrowego zbudowano w 1929 r. W otoczeniu dworu znajduje się niewielki park z ok. 1920 r., na planie prostokąta z obszernym podjazdem i gazonem okolonym żywopłotem.

5.3. ZABYTKI OBJETE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

W myśl przepisów o ochronie i opiece nad zabytkami podlegają:

- a) zabytki nieruchome,
- b) zabytki ruchome,
- c) zabytki archeologiczne,
- d) nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu.

Formami ochrony są:

- a) wpis do rejestru zabytków,
- b) uznanie za pomnik historii,
- c) utworzenie parku kulturowego,
- d) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

5.3.1. ZABYTKI NIERUCHOME POŁOŻONE NA TERENIE GMINY GNIEWKOWO WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW

MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	DATA WPISU DO REJESTRU I NR REJESTRU
GNIEWKOWO	Kościół parafialny p.w. śś. Mikołaja i Konstancji	10.03.1931 A/215
GNIEWKOWO	Kościół ewangelicko-unijny, ob. parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa z częścią działki nr 405/2 w granicach fundamentowania budynku	12.09.2013 A/1645 2
GNIEWKOWO	Cmentarz rzym.-kat. parafii p.w. św. Mikołaja i Konstancji	22.10.1990 A/1134
GNIEWKOWO	ul. Dworcowa 17 Ratusz ob. Urząd Stanu Cywilnego	04.08.2010 A/1567
GNIEWKOWO	ul. Dworcowa 1 Dom z oficyną	06.08.1991 A/1018
GNIEWKOWO	Rynek 14 Dom	18.12.2007 A/1343
KACZKOWO	Założenie dworsko-parkowe	15.06.1985 A/1162
KACZKOWO	Magazyn zbożowy	4.12.1997 A/1121
KAWĘCZYN	Założenie pałacowo-parkowe: - Pałac - Park - Magazyn zbożowy – Gorzelnia	16.12.1991 A/1140
LIPIE	Założenie dworsko-parkowe	26.04.1984 A/1459
MARKOWO	Założenie dworsko-parkowe	15.06.1985 A/1427
SZADŁOWICE	Kościół parafialny p.w. św. Bartłomieja wraz z częścią działki nr 56/2	12.04.2005 A/495
WARZYN	Założenie dworsko-parkowe: Park -	16.03.1987 A/1152

	Ogrodzenie parkowe z bramą	
WIERZBICZANY	Założenie dworsko-parkowe	15.06.1985 A/1101 3
WIERZCHOSŁAWICE	Założenie dworsko-parkowe	15.06.1985 A/1166
WIĘCŁAWICE	Założenie dworsko-parkowe	26.04.1984 A/1178

5.3.2. ZABYTKI RUCHOME

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w ewidencji zabytków na terenie gminy Gniewkowo stanowią wyposażenie kościołów w Ostrowie, Murzynie i Gniewkowie. Do szczególnie wartościowych należy wyposażenie kościoła p.w. św. Mikołaja i Konstancji w Gniewkowie. W ciągu całego osiemnastego stulecia gniewkowska świątynia wzbogacała się o kolejne elementy wyposażenia. Powstały wówczas: ołtarz główny, pozostałe ołtarze boczne, prospekt organowy, rzeźby, sprzęty stolarskie i złotnictwo. Z wymienionych obiektów najwcześniejszy jest ołtarz boczny prawy, posiadający jeszcze elementy z 3 ćw. XVII w. W 1713 r. powstał przepiękny prospekt organowy, złożony z głównego pozytywu umieszczonego na chórze i pozytywu przedniego usytuowanego na balustradzie chórowej. Charakter typowo barokowy prezentują powstałe w 1 poł. XVIII w.: monstrancja, krucyfik i fotele. Natomiast styl regencyjny charakterystyczny jest dla ołtarza głównego z rzeźbiarską sceną Ukrzyżowania w retabulum. Skromniejsze cechy regencyjne prezentują konfesjonały i ława. W 2 poł. XVIII w. powstał trzeci rokokowy ołtarz boczny, w którym umieszczony jest późniejszy, bo pochodzący z 2 poł. XIX w. obraz przedstawiający św. Mikołaja Biskupa. W wieku XIX- tym powstało również wewnętrzne wyposażenie organów. Jest ono dziełem znanego warsztatu organmistrzowskiego Wilhelma Sauera z Frankfurtu n/Odrą. Do najcenniejszych i unikalnych obiektów należy manierystyczny ołtarz z 1 poł. XVII w. Nastawa posiada formę tryptyku z malowanymi na deskach scenami męczeństwa świętych niewiast: Konstancji, Urszuli, Katarzyny i Barbary. Najstarszymi obiektami związanymi z architekturą są szafy ścienne. Starsza o tradycjach gotyckich umieszczona jest w zakrystii, natomiast druga o drewnianym obramieniu z motywami późnorennesansowymi usytuowana jest w ścianie nawy. Poszczególne elementy wystroju kościoła ŚŚ. Mikołaja i Konstancji prezentują różne dziedziny sztuki o wysokich wartościach zabytkowych. Wystrój świątyni posiada znaczną rangę artystyczną, wartości historyczne i stanowi cenny dorobek naszej kultury.

5.3.3. ARCHEOLOGIA

Na terenie gminy Gniewkowo zidentyfikowano kilkaset stanowisk archeologicznych - załącznik nr 1. Na szczególną uwagę zasługują kurhany w Gąskach. Grobowce powstałe w IV tysiącleciu p.n.e. oraz pierwszych wiekach naszej ery znajdują się na cmentarzysku położonym na terenie stanowiącym własność gminy Gniewkowo. Pozostałe istniejące w regionie kurhany nie są tak rozbudowane. Kurhan w Gąskach nadbudowywano poprzez kolejne pochówki na przełomie tysiącleci. Poprzez takie działania usypano z nich 2 widoczne od strony ulicy wzniesienia. Za wyjątkowością tego monumentalnego grobowca przemawia ilość pokoleń tu spoczywających oraz znaleziska świadczące o wysokiej, niespotykanej w naszym regionie kulturze. Znaleziono liczne przedmioty metalowe pochodzące z trzech poziomów chronologicznych - okresu wpływów rzymskich, okresu wczesnego średniowiecza oraz okresu nowożytnego. Znaleziska te poddane zostały szczegółowej ekspertyzie w Instytucie Prehistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W przyszłości mają stanowić ważny komponent wyposażenia Muzeum Regionalnego w Gniewkowie.

Ponadto na terenie gminy Gniewkowo zlokalizowane są dwa grodziska wpisane do rejestru zabytków województwa kujawsko-pomorskiego – w miejscowości Gąski oraz Ostrowo.

W związku z nasileniem zjawiska nielegalnego poszukiwania zabytków archeologicznych przy pomocy wykrywaczy metali należy zwracać uwagę na zasady postępowania przy poszukiwaniu i wydobywaniu obiektów zabytkowych, ukrytych w ziemi, które reguluje ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych.

W związku z coraz liczniejszymi przypadkami penetracji stanowisk archeologicznych przez nielegalnych poszukiwaczy, przy pomocy wykrywaczy metali konieczne jest zwrócenie uwagi mieszkańcom gminy na problem nielegalnych poszukiwań. Niezbędna jest kontrola osób prowadzących prace ziemne czy też korzystających z wykrywacza metali pod kątem dopełnienia ww. przepisów i posiadania pozwolenia

Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków. Umożliwi to wyeliminowanie jednego z zagrożeń dla dziedzictwa archeologicznego, jakim jest nielegalne poszukiwanie zabytków archeologicznych i obrót nimi.

5.3.4. ZABYTKI UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Zasób gminnej ewidencji tworzą zabytki nieruchomości objęte ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków oraz poprzez ujęcie w ewidencji zabytków.

Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków :

Lp.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	DATA WPISU DO REJ I NR REJESTRU
	GNIEWKOWO	Kościół parafialny p.w. śś. Mikołaja i Konstancji	10.03.1931 A/215
	GNIEWKOWO	Kościół ewangelicko-unijny, ob. parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa z częścią działki nr 405/2 w granicach fundamentowania budynku	12.09.2013 A/1645 2
	GNIEWKOWO	Cmentarz rzym.-kat. parafii p.w. św. Mikołaja I Konstancji	22.10.1990 A/1134
	GNIEWKOWO	ul. Dworcowa 17 Ratusz ob. Urząd Stanu Cywilnego	04.08.2010 A/1567
	GNIEWKOWO	ul. Dworcowa 1 Dom z oficyną	06.08.1991 A/1018
	GNIEWKOWO	Rynek 14 Dom	18.12.2007 A/1343
	KACZKOWO	Założenie dworsko-parkowe	15.06.1985 A/1162
	KACZKOWO	Magazyn zbożowy	4.12.1997 A/1121
	KAWĘCZYN	Założenie pałacowo-parkowe: - Pałac - Park - Magazyn zbożowy - Gorzelnia	16.12.1991 A/1140
	LIPIE	Założenie dworsko-parkowe	26.04.1984 A/1459
	MARKOWO	Założenie dworsko-parkowe	15.06.1985 A/1427
	SZADŁOWICE	Kościół parafialny p.w. św. Bartłomieja wraz z częścią działki nr 56/2	12.04.2005 A/495
	WARZYN	Założenie dworsko-parkowe: - Park -Ogrodzenie parkowe z bramą	16.03.1987 A/1152
	WIERZBICZANY	Założenie dworsko-parkowe	15.06.1985 A/1101 3
	WIERZCHOSŁAWICE	Założenie dworsko-parkowe	15.06.1985 A/1166
	WIĘCŁAWICE	Założenie dworsko-parkowe	26.04.1984 A/1178

Zabytki nieruchomości ujęte w ewidencji zabytków:

LP	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	
1.	BRANNO	pozostałości zespołu dworskiego – park	
2.	BRANNO	Cmentarz poepidemiczny	
3.	DĄBLIN	(Leśnictwo Polesie) - budynek mieszkalny nr 13	
4.	DĄBLIN	dom nr 5 – budynek mieszkalny – przy leśniczówce	
5.	DĄBLIN	budynek gospodarczy przy domu nr 5	
6.	DĄBLIN	stodoła przy domu nr 5	
7.	GĄSKI	kościół ewangelicki, ob. rzym. kat. par. p.w. Chrystusa Króla	
8.	GĄSKI	zadrzewiony teren przykościelny z ogrodzeniem	
9.	GĄSKI	dawna pastorówka	
10.	GĄSKI	cmentarz ewangelicki	
11.	GĄSKI	dom nr 66	
12.	GĄSKI	dom nr 74	

13.	GNIEWKOWO	układ urbanistyczny	
14.	GNIEWKOWO	kościół par. p.w. św. Mikołaja i Konstancji	Wpisany do rej zabytków
15.	GNIEWKOWO	Cmentarz par. p.w. św. Mikołaja i Konstancji ul. Cmentarna	Wpisana do rej zabytków
16.	GNIEWKOWO	zespół kościoła par. p.w. św. Mikołaja i Konstancji: plebania	
17.	GNIEWKOWO	zespół kościoła par. p.w. św. Mikołaja i Konstancji: organistówka ul. Paderewskiego 2	
18.	GNIEWKOWO	zespół kościoła par. p.w. św. Mikołaja i Konstancji: kapliczka	
19.	GNIEWKOWO	zespół kościoła par. p.w. św. Mikołaja i Konstancji: kapliczka	
20.	GNIEWKOWO	Kościół ewangelicko-unijny, ob. parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa	Wpisany do rej zabytków
21.	GNIEWKOWO	synagoga ul. Podgórna nr 2	
22.	GNIEWKOWO	d. Ratusz, ob. Urząd Stanu Cywilnego, ul. Dworcowa 17	Wpisany do rej zabytków
23.	GNIEWKOWO	kaplica cmentarna	
24.	GNIEWKOWO	szkoła, ul. Toruńska 39	
25.	GNIEWKOWO	dworzec kolejowy ul. Piasta 10	
26.	GNIEWKOWO	dom mieszkalny w zespole dworca kolejowego ul. Piasta 8	
27.	GNIEWKOWO	ekspedycja w zespole dworca kolejowego ul. Piasta	
28.	GNIEWKOWO	poczta, ul. Dworcowa 6	
29.	GNIEWKOWO	Nadleśnictwo ul. Dworcowa 10 – budynek biurowy	
30.	GNIEWKOWO	zespół dworski: dwór ob. szkoła ul. Powstańców Wlkp. nr 5	
31.	GNIEWKOWO	zespół dworski: rządówka, ul. Cmentarna nr 1	
32.	GNIEWKOWO	zespół dworski: dom mieszkalny ul. Księcia Gniewkowskiego nr 1	
33.	GNIEWKOWO	zespół dworski: czworak ul. Księcia Gniewkowskiego 2	
34.	GNIEWKOWO	zespół dworski: sześciórak ul. Cmentarna 3	
35.	GNIEWKOWO	zespół dworski: park	
36.	GNIEWKOWO	ul. Dworcowa 1 Dom z oficyną	Wpisany do rej zabytków
37.	GNIEWKOWO	ul. Dworcowa , dom nr 9	
38.	GNIEWKOWO	ul. Dworcowa , dom nr 9a	
39.	GNIEWKOWO	ul. Dworcowa , dom nr 12	
40.	GNIEWKOWO	ul. Dworcowa , dom nr 13	
41.	GNIEWKOWO	ul. Dworcowa , dom nr 14	
42.	GNIEWKOWO	ul. Dworcowa , dom nr 15	
43.	GNIEWKOWO	ul. Dworcowa , dom nr 16	
44.	GNIEWKOWO	ul. Dworcowa , dom nr 18	
45.	GNIEWKOWO	ul. Inowrocławska, dom nr 1	
46.	GNIEWKOWO	ul. Inowrocławska, dom nr 2	
47.	GNIEWKOWO	ul. Kilińskiego, dom nr 1	
48.	GNIEWKOWO	ul. Kilińskiego, dom nr 2	
49.	GNIEWKOWO	ul. Kilińskiego, dom nr 5	
50.	GNIEWKOWO	ul. Kilińskiego, dom nr 7	
51.	GNIEWKOWO	ul. Kilińskiego, dom nr 10	

52.	GNIEWKOWO	ul. Kilińskiego, dom nr 16	
53.	GNIEWKOWO	ul. Kilińskiego, dom nr 27	
54.	GNIEWKOWO	ul. Kilińskiego, dom nr 29	
55.	GNIEWKOWO	ul. Kilińskiego, dom nr 37	
56.	GNIEWKOWO	ul. Kilińskiego, dom nr 38	
57.	GNIEWKOWO	ul. Kilińskiego, dom nr 39	
58.	GNIEWKOWO	ul. Kilińskiego, dom nr 39	
59.	GNIEWKOWO	ul. Kilińskiego, dom nr 41	
60.	GNIEWKOWO	ul. Kilińskiego, dom nr 42	
61.	GNIEWKOWO	ul. Kilińskiego, dom nr 44	
62.	GNIEWKOWO	ul. Kościelna, dom nr 10	
63.	GNIEWKOWO	ul. Kościelna, dom nr 11 d. kino	
64.	GNIEWKOWO	ul. Kościelna, dom nr 12	
65.	GNIEWKOWO	ul. Paderewskiego, dom nr 10	
66.	GNIEWKOWO	ul. Pająkowskiego, dom nr 1	
67.	GNIEWKOWO	ul. Pająkowskiego, dom nr 2	
68.	GNIEWKOWO	ul. Pająkowskiego, dom nr 3	
69.	GNIEWKOWO	ul. Pająkowskiego, dom nr 10	
70.	GNIEWKOWO	ul. Pająkowskiego, dom nr 11	
71.	GNIEWKOWO	ul. Podgórna, dom nr 1	
72.	GNIEWKOWO	Rynek, dom nr 2	
73.	GNIEWKOWO	Rynek, dom nr 5	
74.	GNIEWKOWO	Rynek, dom nr 6	
75.	GNIEWKOWO	Rynek, budynek gosp. przy domu nr 7	
76.	GNIEWKOWO	Rynek, dom nr 8	
77.	GNIEWKOWO	Rynek, dom nr 10	
78.	GNIEWKOWO	Rynek, dom nr 13	
79.	GNIEWKOWO	Rynek, dom nr 14	Wpisany do rej zabytków
80.	GNIEWKOWO	Rynek, dom nr 15	
81.	GNIEWKOWO	Rynek, dom nr 16	
82.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom nr 1	
83.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom nr 4	
84.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom nr 9	
85.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom z apteką nr 11	
86.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom nr 12	
87.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom nr 13	
88.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom nr 15	
89.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom nr 16	
90.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom nr 17	
91.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom nr 19	
92.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom nr 21	
93.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom nr 24	
94.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom nr 24	
95.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom nr 28	
96.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom nr 33	
97.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom nr 34	
98.	GNIEWKOWO	ul. Sobieskiego, dom nr 37	
99.	GNIEWKOWO	ul. 17 Stycznia dom nr 1	
100	GNIEWKOWO	ul. 17 Stycznia dom nr 5	
.			
101	GNIEWKOWO	ul. 17 Stycznia dom nr 24	
.			
102	GNIEWKOWO	ul. 17 Stycznia dom nr 15	

.			
103	GNIEWKOWO	ul. 17 Stycznia dom nr 18	
.			
104	GNIEWKOWO	ul. 17 Stycznia dom nr 20	
.			
105	GNIEWKOWO	ul. Toruńska dom nr 2	
.			
106	GNIEWKOWO	ul. Toruńska dom nr 3	
.			
107	GNIEWKOWO	ul. Toruńska dom nr 48	
.			
108	GNIEWKOWO	ul. Wałowa nr 7 d. browar	
.			
109	GNIEWKOWO	ul. Zamkowa dom nr 3	
.			
110	GNIEWKOWO	ul. Pająkowskiego wodociągowa wieża ciśnień	
.			
111	GNIEWKOWO	elektrownia, ul. Kilińskiego 8	
.			
112	GNIEWKOWO	młyn parowy J. Kallmana, ul. Kilińskiego 14	
.			
113	GNIEWKOWO	młyn parowym M Hirscha	
.			
114	GNIEWKOWO	cmentarz żydowski ul. Parkowa	
.			
115	KACZKOWO	dwór	Wpisany do rej zabytków
.			
116	KACZKOWO	park	Wpisany do rej zabytków
.			
117	KACZKOWO	magazyn zbożowy	Wpisany do rej zabytków
.			
118	KAWĘCZYN	pałac	Wpisany do rej zabytków
.			
119	KAWECZYN	park	Wpisany do rej zabytków
.			
120	KAWECZYN	magazyn zbożowy	Wpisany do rej zabytków
.			
121	KAWĘCZYN	gorzelnia	Wpisany do rej zabytków
.			
122	KAWĘCZYN	bukaciarnia I w zespole pałacowym	
.			
123	KAWĘCZYN	bukaciarnia II w zespole pałacowym	
.			
124	KIJEWO	szkoła	
.			
125	KIJEWO	cm. ewangelicki	
.			
126	KIJEWO	cm. ewangelicki	
.			
127	KIJEWO	dom nr 1	
.			
128	KIJEWO	dom nr 3	

.			
129	KIJEWO	dom nr 46	
.			
130	KIJEWO	dom nr 56	
.			
131	KIJEWO	kapliczka NMP z Dzieciątkiem	
.			
132	KIJEWO	kapliczka	
.			
133	LIPIE	park	Wpisany do rej zabytków
.			
134	LIPIE	wieża	Wpisany do rej zabytków
.			
135	LIPIE	dawna rządcówka w zespole dworskim	
.			
136	LIPIE	obora w zespole dworskim	
.			
137	LIPIE	stodoła I w zespole dworskim	
.			
138	LIPIE	stodoła II w zespole dworskim	
.			
139	LIPIE	spichlerz I w zespole dworskim	
.			
140	LIPIE	spichlerz II w zespole dworskim	
.			
141	LIPIE	kuźnia w zespole dworskim	
.			
142	LIPIE	czworak w zespole dworskim, ob. dom nr 9	
.			
143	LIPIE	dwojak w zespole dworskim, ob. dom nr 12	
.			
144	MARKOWO	dwór	Wpisany do rej zabytków
.			
145	MARKOWO	park	Wpisany do rej zabytków
.			
146	MARKOWO	zespół dawnej szkoły, ob. dom nr 22	
.			
147	MARKOWO	zespół dawnej szkoły: lodownia przy domu nr22	
.			
148	MARKOWO	zespół dworski : pozostałości ogrodzenia	
.			
149	MARKOWO	zespół dworski : stajnia z wozownią, ob. remiza	
.			
150	MARKOWO	zespół dworski : stajnia, ob. garaż	
.			
151	MARKOWO,	zespół dworski : obora	
.			
152	MARKOWO	zespół dworski : owczarnia	
.			
153	MARKOWO	zespół dworski : spichlerz	
.			
154	MARKOWO	zespół dworski : spichlerz	
.			

155	MARKOWO	zespół dworski : ogrodzenie cmentarza właścicieli majątku	
156	MARKOWO	cmentarz rodowy	
157	MICHAŁOWO	zespół dworski: dwór, ob. dom nr 31	
158	MURZYNNO	kościół par. p.w. św. Mateusza	
159	MURZYNNO	ogrodzenie kościoła	
160	MURZYNNO	szkoła	
161	MURZYNNO	park dworski	
162	MURZYNNO	cmentarz rzym.- kat. przykościelny	
163	MURZYNNO	cmentarz rzym.- kat.	
164	MURZYNNO	dom nr 10	
165	MURZYNNO	dom nr 20	
166	MURZYNNO	dom nr 21	
167	MURZYNNO	dom nr 37	
168	MURZYNNO	dom nr 43	
169	MURZYNNO	dom nr 46	
170	MURZYNNO	dom nr 51	
171	MURZYNNO	kapliczka	
172	MURZYNKO	cmentarz ewangelicki	
173	MURZYNKO	dom nr 6	
174	MURZYNKO	dom nr 8	
175	MURZYNKO	dom nr 53	
176	OSTROWO	zespół kościoła par. p.w. MB Szkaplerznej: kościół	
177	OSTROWO	zespół kościoła par. p.w. MB Szkaplerznej: dzwonnica	
178	OSTROWO	zespół kościoła par. p.w. MB Szkaplerznej: brama	
179	OSTROWO	kuźnia folwarczna	
180	OSTROWO	dom nr 2	

.			
181	OSTROWO	cmentarz rzym.- kat.	
.			
182	OSTROWO	cmentarz ewangelicki	
.			
183	SKALMIEROWICE	zespół dworski: dwór, ob. dom nr 18	
.			
184	SKALMIEROWICE	zespół dworski: pozostałości parku	
.			
185	SUCHATÓWKA	zajazd, budynek nr 15	
.			
186	SUCHATÓWKA	dom nr 5	
.			
187	SUCHATÓWKA	dom nr 7	
.			
188	SUCHATÓWKA	dawna szkoła, ob. dom 1	
.			
189	SZADŁOWICE	Kościół p.w. Św. Bartłomieja	Wpisany do rej zabytków
.			
190	SZADŁOWICE	zespół dworski: dwór	
.			
191	SZADŁOWICE	zespół dworski: kuźnia	
.			
192	SZADŁOWICE	zespół dworski: stelmacharnia	
.			
193	SZADŁOWICE	zespół dworski: park	
.			
194	SZADŁOWICE	Cmentarz rzym.- kat.	
.			
195	SZADŁOWICE	szkoła, budynek nr 36	
.			
196	SZADŁOWICE	dom nr 41	
.			
197	SZADŁOWICE	kapliczka św. Jadwiga Śląska	
.			
198	SZADŁOWICE	kapliczka NMP	
.			
199	SZPITAL	cmentarz ewangelicki	
.			
200	WARZYN	park	Wpisany do rej zabytków
.			
201	WARZYN	mostek I w zespole pałacowym	
.			
202	WARZYN	mostek II w zespole pałacowym	
.			
203	WARZYN	ogrodzenie parkowe z bramą	Wpisany do rej zabytków
.			
204	WIELOWIEŚ	zespół folwarczny: budynek wielofunkcyjny nr 69	
.			

205	WIELOWIEŚ	zespół folwarczny: budynek gospodarczy	
206	WIELOWIEŚ	zespół folwarczny: pozostałości parku	
207	WIELOWIEŚ	zespół folwarczny: sześciorak, ob. dom 67	
208	WIELOWIEŚ	dawna szkoła, ob. dom nr 74a	
209	WIELOWIEŚ	kapliczka NMP	
210	WIERZBICZANY	dwór	Wpisany do rej zabytków
211	WIERZBICZANY	park	Wpisany do rej zabytków
212	WIERZBICZANY	dawna szkoła, ob. dom nr 12	
213	WIERZBICZANY	domek myśliwski, ob. dom nr 3	
214	WIERZBICZANY	śrutownik z siłownią wiatrową, ob. magazyn	
215	WIERZBICZANY	kuźnia	
216	WIERZBICZANY	stodoła w zespole leśniczówki	
217	WIERZCHOSŁAWICE	dwór	Wpisany do rej zabytków
218	WIERZCHOSŁAWICE	park	Wpisany do rej zabytków
219	WIERZCHOSŁAWICE	rządcówka w zespole pałacowym	
220	WIERZCHOSŁAWICE	obora, ob. magazyn zbożowy w zespole pałacowym	
221	WIERZCHOSŁAWICE	sześciorak w zespole pałacowym	
222	WIERZCHOSŁAWICE	budynek inwentarsko-przemysłowy w zespole pałacowym	
223	WIERZCHOSŁAWICE	suszarnia w zespole pałacowym	
224	WIERZCHOSŁAWICE	dworzec kolejowy	
225	WIERZCHOSŁAWICE	budynek kolejowy nr 9	
226	WIERZCHOSŁAWICE	dom nr 16c	
227	WIĘCŁAWICE	dwór, ob. nr 11	Wpisany do rej zabytków
228	WIĘCŁAWICE	park w zespole dworskim	Wpisany do rej zabytków
229	WIĘCŁAWICE	„stary dwór” w zespole dworskim, ob. nr 2	
230	WIĘCŁAWICE	spichlerz w zespole dworskim	

231	WIĘCŁAWICE	budynek gospodarczy w zespole dworskim	
232	WIĘCŁAWICE	dawne laboratorium, ob. dom nr14	
233	WIĘCŁAWICE	dom nr 3	
234	ZAJEZIERZE	leśnictwo -budynek mieszkalny nr 49a	
235	ZAJEZIERZE	bud. gosp. - leśnictwo	
236	ZAJEZIERZE	dom nr 27	
237	ZAJEZIERZE	cmentarz ewangelicki	
238	ZAJEZIERZE	Miejsce Pamięci Narodowej	

5.5 ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY

Miasto Gniewkowo

- a) kościół p.w. św. Mikołaja i Konstancji,
- b) kościół ewangelicki ob. rzym.-kat. p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa,
- c) budynek mieszkalny nr 14 na Rynku - z końca XVIII w.,
- d) budynek byłego ratusza - z pocz. XX w.,
- e) synagoga, ul. Podgórna - z pocz. XX w.,
- f) wodociągowa wieża ciśnień ul. Pająkowskiego - z pocz. XX w.,

Gmina Gniewkowo

- a) kościół p.w. św. Bartłomieja w Szadłowicach,
- b) zespół pałacowy w Kawęczynie,
- c) zespół dworski w Markowie,

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROZEŃ

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
1) dobrze zachowane założenia dworsko – parkowe (m.in. Wierzbiczany, Lipie), budynki sakralne oraz budynki użyteczności publicznej 2) dobre rozpoznanie zasobów zabytkowych 3) jakość środowiska naturalnego niewpływająca niekorzystnie na stan zabytków 4) działalność organizacji wspierających rozwój dziedzictwa kulturowo – historycznego	1) niezadowalający stan niektórych obiektów zabytkowych 2) brak możliwości wsparcia finansowego zabytków niewpisanych do rejestru zabytków 3) niska świadomość społeczna dotycząca problematyki ochrony zabytków i tożsamości kulturowej obiektów pod ochroną konserwatorską, w szczególności dotyczy to budynków mieszkalnych i gospodarczych 4) niewielka możliwość wykorzystania starych budynków folwarcznych do nowoczesnej produkcji, niszczenie kompozycji podwórza folwarcznego oraz charakteru zachowanej zabudowy. Budynki te wymagają przeróbek i adaptacji, a w wielu przypadkach również znalezienia nowej funkcji.

SZANSE	ZAGROŻENIA
1) możliwość pozyskania środków finansowych na wykonanie prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych pochodzących z Unii Europejskiej oraz innych źródeł 2) uwzględnienie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w programach, strategiach i planie zagospodarowania przestrzennego gminy 3) wprowadzanie nowoczesnych systemów informacji turystycznej 4) upowszechnienie edukacji nastawionej na poszanowanie zabytków i ich ochronę	1) degradacja niektórych zabytków w wyniku niepodjęcia bieżących prac remontowych, prac zabezpieczających, prac konserwatorskich 2) klęski i zagrożenie zdarzeniem losowym 3) dewastacja nieczynnych cmentarzy 4) degradacja obiektów zabytkowych wynikająca z nieświadomości społeczeństwa 5) niszczenie historycznych układów ruralistycznych przez nieodpowiednią zabudowę 6) przebudowa historycznych budynków bez uzyskania odpowiednich uzgodnień w Urzędzie Ochrony Zabytków 7) nielegalne poszukiwania zabytków archeologicznych 8) brak skutecznej egzekucji prawa

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Głównymi priorytetami programu opieki nad zabytkami są:

1. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno – gospodarczego.
2. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.
3. Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego gminy Gniewkowo.

Priorytet 1. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno – gospodarczego

- 1) podejmowanie działań mających na celu uzyskanie środków zewnętrznych na prace konserwatorskie, rewaloryzacyjne i remontowe przy zabytkach będących własnością gminy;
- 2) informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na prace remontowe;
- 3) wdrażanie zapisów programów rewitalizacji, studiów widokowo-krajobrazowych, studiów historyczno-urbanistycznych bądź innych opracowań dotyczących krajobrazu kulturowego w realizacji zagospodarowania przestrzennego gminy (w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego).

Priorytet 2. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

- 1) monitorowanie stanu zachowania zabytków i uwzględnianie zagadnień związanych z ochroną zabytków w studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego;
- 2) przedłożenie wykazu zabytków w danym sołectwie sołtysom i właścicielom zabytków;
- 3) aktualizacja programów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla zabytków wpisanych do rejestru zabytków;
- 4) bieżące monitorowanie zabezpieczeń przed pożarem, zniszczeniem bądź kradzieżą najcenniejszych zabytków;
- 5) wspieranie aktywności lokalnej mającej na celu zachowanie dziedzictwa kulturowego;
- 6) współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną, wspieranie rozwoju muzeów regionalnych, izb pamięci itp.;
- 7) prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: gminnych parkach, cmentarzach, obszarach nieczynnych cmentarzy ewangelickich.

Priorytet 3. Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego gminy Gniewkowo.

- 1) wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy;
- 2) prezentacja historii Gniewkowa i okolicznych miejscowości w lokalnej prasie;
- 3) pozyskiwanie do biblioteki publikacji związanych z historią regionu, z dziedzictwem kulturowym i jego ochroną;
- 4) bieżąca aktualizacja informacji o zabytkach na internetowym portalu gminy Gniewkowo;
- 5) organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań informacyjnych prezentujących dobra kultury na terenie gminy Gniewkowo;
- 6) włączenie tematyki ochrony dóbr kultury do zajęć szkolnych;
- 7) oznakowanie i promocja lokalnych szlaków turystycznych (np. rowerowych, samochodowych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego gminy Gniewkowo.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane m.in. za pomocą następujących działań:

- 1) wynikających z przepisów ustawowych i rozporządzeń (np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, budowa parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, uzgadnianie decyzji o warunkach zabudowy i o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego z wojewódzkim konserwatorem zabytków. wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 2) finansowych (np. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, ulgi podatkowe, nagrody i inne zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych);
- 3) współpracy zewnętrznej (np. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego, współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi i społecznymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami);
- 4) społecznych (np. poprzez działania edukacyjne i promocyjne. Współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami);
- 5) nadzoru (bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego).

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Wójt ma obowiązek sporządzenia co dwa lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go Radzie Gminy. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania. Sprawozdanie to jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. wskazuje jednoznacznie właściciela posiadacza zabytku do opieki nad zabytkiem. Zakres tej opieki jest określony w art. 5 ustawy. Państwo zobowiązuje się przy tym do wspomaganie finansowego zadań realizowanych przy konserwacji obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków. Zgodnie z zapisem art. 73 osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna będąca posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie może ubiegać się o dotacje celową z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót

budowlanych przy zabytku. Dotacje takie przyznawane są przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego (Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego) lub wojewódzkiego konserwatora zabytków właściwego dla terenu, na którym, zlokalizowany jest obiekt zabytkowy wpisany do rejestru zabytków (Kujawsko - Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków). Z tych dwóch źródeł finansowania można korzystać niezależnie.

Ustawa zezwala na ubieganie się o udzielenie dofinansowania nie tylko na prace planowane do wykonania przy zabytku w danym roku budżetowym, lecz także na prace, które zostały wykonane w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. (art. 76 ust. 1 pkt. 2).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zawiera wykaz prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, które mogą być objęte dotacją (art. 77).

Integralną częścią ustawy, wynikającą z zapisu art. 80 ust. 1 jest rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. Nr 112, poz. 940 z późn. zm.).

Poza środkami budżetu państwa wypłacanymi przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego lub Kujawsko - Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków działania programu mogą być finansowane przez:

- 1) środki własne budżetowe gminy Gniewkowo na realizację zadań własnych;
- 2) dotacje podmiotowe dla instytucji kultury, których organizatorem jest samorząd województwa;
- 3) dotacje samorządu województwa dla jednostek samorządu terytorialnego innych szczebli na realizację zadań z zakresu kultury i sztuki;
- 4) dotacje, granty, nagrody samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych;
- 5) środki własne jednostek samorządu terytorialnego różnych szczebli;
- 6) środki prywatne (osób fizycznych, stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych, związków wyznaniowych);
- 7) dotacje i fundusze celowe rządowych i pozarządowych programów pomocowych;
- 8) środki Unii Europejskiej;
- 9) inne środki przewidziane prawem.

Załącznik nr 1

MIASTO, GMINA GNIEWKOWO

WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

EWIDENCJA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH

Lp.	Miejscowość	Nr w obrębie miejsc.	AZP	Nr na arkuszu AZP	Kultura/chronologia	Uwagi
1	Bąbolin	1	43-41	228	KŁ, KP, WSR	
2	Bąbolin	2	43-41	229	WEB, KŁ, KP, WSR	
3	Bąbolin	3	43-41	230	KP	
4	Bąbolin	4	43-41	231	KŁ, KP, PSR, NOW	
5	Bąbolin	5	43-41	232	KCW, KŁ, PSR	
6	Bąbolin	6	43-41	233	KPL, KŁ, KP, WSR, PSR	
7	Bąbolin	7	43-41	234	KŁ, WSR	
8	Bąbolin	8	43-41	235	KPL, KŁ, WSR, NOW	
9	Bąbolin	9	43-41	236	KŁ, KP, PSR	
10	Bąbolin	10	43-41	237	KŁ, KP, WSR, PSR, NOW	
11	Bąbolin	11	43-41	238	OR	
12	Bąbolin	12	43-41	239	OR	

13	Bąbolin	13	43-41	240	OR	
14	Bąbolin	14	43-41	241	OR	
15	Bąbolin	15	43-41	242	KP	
16	Bąbolin	16	43-41	243	KCW, KŁ	
17	Bąbolin	17	43-41	244	KP, WSR	
18	Bąbolin	18	43-41	245	KŁ, KP, WSR, PSR	
19	Bąbolin	19	43-41	246	KŁ, PSR	
20	Bąbolin	20	43-41	247	KPL, KŁ, KP	
21	Bąbolin	21	43-41	248	KP, WSR	
22	Bąbolin	22	43-41	249	KŁ	
23	Bąbolin	23	43-41	250	KP, PSR	
24	Bąbolin	24	43-41	251	KŁ, KP, NOW	
25	Bąbolin	25	43-41	252	WSR	
26	Bąbolin	26	43-41	253	WSR, PSR	
27	Bąbolin	27	43-41	254	KP	
28	Bąbolin	28	43-41	255	KŁ, WSR, NOW	
29	Bąbolin	29	43-41	256	KŁ, KP, WSR	
30	Bąbolin	30	43-41	257	KP, WSR, NOW	
31	Bąbolin	31	43-41	258	KP, WSR, NOW	
32	Bąbolin	32	43-41	259	KP	
33	Bąbolin	33	43-41	260	WSR	
34	Bąbolin	34	43-41	261	KŁ	
35	Bąbolin	35	43-41	262	KP	
36	Bąbolin	36	43-41	263	KP	
37	Buczkowo	1	42-42	102	PSR	
38	Buczkowo	2	42-42	103	PSR	
39	Buczkowo	3	42-42	104	PSR	
40	Buczkowo	4	42-42	138	KŁ, WSR	
41	Buczkowo	5	42-42	139	KAK, KŁ, OR, PSR	
42	Buczkowo	6	42-42	140	OR, NOW	
43	Chrzastowo	1	42-41	7	NOW	
44	Chrzastowo	2	42-41	26	NOW	
45	Chrzastowo	3	42-41	33	NOW	
46	Chrzastowo	4	42-41	34	NOW	
47	Chrzastowo	5	42-41	35	NOW	
48	Chrzastowo	6	42-41	36	WSR	
49	Chrzastowo	7	42-41	37	WSR, NOW	
50	Chrzastowo	8	42-41	38	NOW	
51	Chrzastowo	9	42-41	39	NOW	
52	Chrzastowo	10	42-41	40	OR, NOW	
53	Chrzastowo	11	42-41	42	NOW	
54	Chrzastowo	12	42-41	43	PSR	
55	Chrzastowo	13	42-41	44	NOW	
56	Chrzastowo	14	42-41	45	NOW	
57	Chrzastowo	15	42-41	46	NOW	
58	Chrzastowo	16	42-41	47	NOW	
59	Chrzastowo	17	42-41	48	NOW	
60	Chrzastowo	18	42-41	49	OR, NOW	
61	Chrzastowo	19	42-41	50	NOW	
62	Chrzastowo	20	42-41	107	KŁ	
63	Chrzastowo	21	42-41	108	NE	
64	Dąblin	1	41-42	1	EK	
65	Dąblin	2	41-42	2	EK	
66	Gąski	1	44-42	13	KŁ, WSR-GRODZISKO,	WPIS DO

					SR, NOW	RZ
67	Gąski	2	44-42	28	KPL, KŁ, WSR, SR NOW	
68	Gąski	3	43-42	183	KŁ-KPOM, NOW	
69	Gąski	4	44-42	26	KŁ, KP, WSR, NOW	
70	Gąski	5	44-42	14	?	
71	Gąski	6	44-42	5	KPL, WSR, PSR	
72	Gąski	7	44-42	9	KCWR, KCW, interstadium neolitu i brązu, KŁ, KP, WSR, PSR, NOW	
73	Gąski	8	43-42	188	OR, PSR	
74	Gąski	9	44-42	11	KŁ, KP, WSR, PSR	
75	Gąski	10	44-42	17	PRADZIEJE, WSR	
76	Gąski	11	44-41	264	KPL, KAK, NE/EB, KŁ, KP, WSR, PSR, NOW	
77	Gąski	12	44-41	265	KPL, KAK, KP, WSR, PSR/NOW	
78	Gąski	13	44-41	266	KPL, KAK, KP, WSR, NOW	
79	Gąski	14	44-41	267	KPL, KŁ, WSR	
80	Gąski	15	44-41	268	KCW, KPL, NE/EB, KP, PSR, NOW	
81	Gąski	16	43-41	304	KPL, KAK, WEB, KŁ, KP, WSR	
82	Gąski	17	44-41	269	KAK, KI, KT, KŁ, KP, WSR, PSR	
83	Gąski	18	43-41	305	KPL, KAK, KCSZ, KI, KŁ, KP, WSR	
84	Gąski	19	43-42	199	KŁ-KPOM, WSR, NOW	
85	Gąski	20	43-42	200	KPOM	
86	Gąski	21	44-41	270	KPL, KAK, KCSZ, NE/EB, KŁ, KP, PSR/NOW	WPIS DO RZ
87	Gąski	22	44-41	271	KŁ, WSR, PSR, NOW	
88	Gąski	23	44-41	272	KAK, KŁ, KP, WSR, NOW	
89	Gąski	24	43-41	306	KP	
90	Gąski	25	43-41	307	EK, KP	
91	Gąski	26	43-41	308	KP, NOW	
92	Gąski	27	43-41	309	KPL, KAK, KŁ, KP	
93	Gąski	28	43-41	310	KP, WSR	
94	Gąski	29	43-41	311	KAK, KŁ, KP, PSR	
95	Gąski	30	43-41	312	KP, PSR	
96	Gąski	31	43-41	313	KŁ, KP, PSR, NOW	
97	Gąski	32	43-41	314	KP, PSR, NOW	
98	Gąski	33	43-41	315	KP, PSR, NOW	
99	Gąski	34	43-41	316	KP, NOW	
100	Gąski	35	43-41	317	KCSZ, KP, NOW	
101	Gąski	36	44-42	31	OR	
102	Gąski	37	44-42	32	KCSZ	
103	Gąski	38	44-42	33	WSR	
104	Gąski	39	44-42	34	PSR	
105	Gąski	40	44-42	35	KP	
106	Gąski	41	44-42	36	KP	
107	Gąski	42	44-42	1	KAK, KŁ, WSR, PSR, NOW	
108	Gąski	43	44-42	2	KPL, PSR	
109	Gąski	44	44-42	3	PSR, NOW	
110	Gąski	45	44-42	4	NOW	
111	Gąski	46	44-42	6	PSR, NOW	

112	Gąski	47	44-42	7	WSR, NOW	
113	Gąski	48	44-42	8	KŁ, KP, WSR, NOW	
114	Gąski	49	44-42	25	KŁ, KP, WSR, NOW	
115	Gąski	50	44-42	21	KP, WSR, PSR, NOW	
116	Gąski	51	44-42	22	KAK, WSR, PSR, NOW	
117	Gąski	52	44-42	23	KP, WSR, PSR/NOW	
118	Gąski	53	44-42	24	WSR	
119	Gąski	54	44-42	10	KP, PSR, NOW	
120	Gąski	55	44-42	20	WSR, PSR	
121	Gąski	56	44-42	19	WSR, PSR	
122	Gąski	57	44-42	18	WSR	
123	Gąski	58	44-42	15	PRADZIEJE, WSR	
124	Gąski	59	44-42	37	WSR	
125	Gąski	60	44-42	16	KPL, NE/EB	
126	Gąski	61	44-42	27	KŁ, KP, NOW	
127	Gąski	62	44-42	29	KP, SR, PSR	
128	Gąski	63	44-42	30	KŁ, PSR, NOW	
129	Gąski	64	44-42	12	KP, PSR	
130	Gniewkowo	1	43-42	113	WSR, NOW	
131	Gniewkowo	2	42-42	108	PSR	
132	Gniewkowo	3	43-42	115	PSR/NOW	
133	Gniewkowo	4	43-42	116	PSR/NOW	
134	Gniewkowo	5	42-42	111	KAK	
135	Gniewkowo	6	43-42	117	PSR/NOW	
136	Gniewkowo	7	42-42	113	OR	
137	Gniewkowo	8	42-42	114	NOW	
138	Gniewkowo	9	42-42	115	NOW	
139	Gniewkowo	10	42-42	120	KAK, NOW	
140	Gniewkowo	11	42-42	121	EK	
141	Gniewkowo	12	42-42	122	PSR	
142	Gniewkowo	13	42-42	123	NOW	
143	Gniewkowo	14	42-42	124	PSR	
144	Gniewkowo	15	42-42	125	PSR	
145	Gniewkowo	16	42-42	126	PSR	
146	Gniewkowo	17	42-42	127	PSR, NOW	
147	Gniewkowo	18	42-42	128	OR, PSR	
148	Gniewkowo	19	42-42	129	EK	
149	Gniewkowo	20	42-42	130	NOW	
150	Gniewkowo	21	42-42	131	NOW	
151	Gniewkowo	22	42-42	132	KŁ	
152	Gniewkowo	23	42-42	133	KAK	
153	Gniewkowo	24	42-42	134	KAK	
154	Gniewkowo	25	42-42	135	KAK	
155	Gniewkowo	26	42-42	136	WSR	
156	Gniewkowo	27	42-42	137	KPOM	
157	Gniewkowo	28	42-41	1	WSR, NOW	
158	Gniewkowo	29	42-41	2	NOW	
159	Gniewkowo	30	42-41	3	WSR, NOW	
160	Gniewkowo	31	42-41	4	NOW	
161	Gniewkowo	32	42-41	5	NOW	
162	Gniewkowo	33	42-41	6	NOW	
163	Gniewkowo	34	42-41	8	NOW	
164	Gniewkowo	35	42-41	9	WSR, NOW	
165	Gniewkowo	36	42-41	10	NOW	

166	Gniewkowo	37	42-41	11	NOW	
167	Gniewkowo	38	42-41	12	NOW	
168	Gniewkowo	39	42-41	13	NOW	
169	Gniewkowo	40	42-41	14	WDR, NOW	
170	Gniewkowo	41	42-41	15	NOW	
171	Gniewkowo	42	42-41	16	NOW	
172	Gniewkowo	43	42-41	17	NOW	
173	Gniewkowo	44	42-41	18	KPL, NOW	
174	Gniewkowo	45	42-41	19	NOW	
175	Gniewkowo	46	42-41	20	NOW	
176	Gniewkowo	47	42-41	21	NOW	
177	Gniewkowo	48	42-41	22	NOW	
178	Gniewkowo	49	42-41	23	NOW	
179	Gniewkowo	50	42-41	24	NOW	
180	Gniewkowo	51	42-41	25	NOW	
181	Gniewkowo	52	42-41	28	NOW	
182	Gniewkowo	53	42-41	29	NOW	
183	Gniewkowo	54	42-41	30	OR, NOW	
184	Gniewkowo	55	42-41	31	NOW	
185	Gniewkowo	56	42-41	32	NOW	
186	Gniewkowo	57	42-41	81	OR, NOW	
187	Gniewkowo	58	42-41	112A	KP	
188	Godzięba	1	42-41	51	NOW	
189	Godzięba	2	42-41	59	NOW	
190	Kaczkowo	1	42-41	52	WSR	
191	Kaczkowo	2	42-41	53	NOW	
192	Kaczkowo	3	42-41	54	NE, NOW	
193	Kaczkowo	4	42-41	55	NOW	
194	Kaczkowo	5	42-41	56	NOW	
195	Kaczkowo	6	42-41	57	NOW	
196	Kaczkowo	7	42-41	58	NOW	
197	Kaczkowo	8	42-41	63	NOW	
198	Kaczkowo	9	42-41	64	KP, NOW	
199	Kaczkowo	10	42-41	65	NOW	
200	Kaczkowo	11	42-41	66	OR, NOW	
201	Kaczkowo	12	42-41	67	MOW	
202	Kaczkowo	13	42-41	68	OR, NOW	
203	Kaczkowo	14	42-41	69	NOW	
204	Kaczkowo	15	42-41	70	OR	
205	Kaczkowo	16	42-41	71	KŁ	
206	Kaczkowo	17	42-41	82	WSR, NOW	
207	Kaczkowo	18	42-41	83	OR, NOW	
208	Kaczkowo	19	42-41	84	OR	
209	Kaczkowo	20	42-41	85	KPL, NOW	
210	Kaczkowo	21	42-41	86	LAT, NOW	
211	Kaczkowo	22	42-41	87	NE, NOW	
212	Kaczkowo	23	42-41	89	OR, NOW	
213	Kaczkowo	24	42-41	90	NOW	
214	Kaczkowo	25	42-41	93	NOW	
215	Kaczkowo	26	42-41	110	KURHAN ??	A
216	Kaczkowo	27	42-41	111	EK	A
217	Kawęczyn	1	43-43	14	KP	
218	Kawęczyn	2	43-43	17	KP, WSR	
219	Kawęczyn	3	43-43	18	KŁ, WSR	

220	Kawęczyn	4	43-43	19	KCWR, KŁ, KP, WSR, PSR
221	Kawęczyn	5	43-43	8	KPL, KŁ, WSR
222	Kawęczyn	6	43-43	9	PSR
223	Kawęczyn	7	43-43	10	KŁ
224	Kawęczyn	8	43-43	11	KPL, KŁ
225	Kawęczyn	9	43-43	12	KŁ
226	Kawęczyn	10	43-43	13	KŁ, WSR
227	Kawęczyn	11	43-43	15	KŁ, ?
228	Kawęczyn	12	43-43	16	KŁ, ?
229	Kępa Kujawska	1	43-42	60	NOW
230	Kępa Kujawska	2	43-42	61	NOW
231	Kępa Kujawska	3	43-42	62	NOW
232	Kijewo	1	42-42	21	KPL, NOW
233	Kijewo	2	42-42	22	OR
234	Kijewo	3	42-42	23	EK
235	Kijewo	4	42-43	1	PSR
236	Kijewo	5	42-43	2	PSR
237	Kijewo	6	43-43	1	WSR, PSR
238	Kijewo	7	43-43	4	KŁ, WSR
239	Kijewo	8	43-43	5	KAK, KŁ, KP, WSR
240	Kijewo	9	43-43	3	KŁ, WSR
241	Kijewo	10	43-43	6	KPL, KŁ, KP
242	Kijewo	11	43-43	2	KAK, KŁ, WSR
243	Kijewo	12	43-43	53	PSR/NOW
244	Kijewo	13	43-43	54	PSR/NOW
245	Kijewo	14	43-43	55	PSR/NOW
246	Kijewo	15	43-43	56	PSR/NOW
247	Kijewo	16	43-42	57	KŁ, NOW
248	Kijewo	17	43-42	58	WSR, NOW
249	Kijewo	18	43-42	59	OR
250	Kijewo	19	43-42	60	OR, WSR, NOW
251	Kijewo	20	43-42	61	KŁ-KPOM, WSR
252	Kijewo	21	43-42	62	OR, WSR, NOW
253	Kijewo	22	43-42	63	WSR, PSR, NOW
254	Kijewo	23	43-42	64	KŁ-KPOM,OR
255	Kijewo	24	43-42	65	OR, NOW
256	Kijewo	25	43-42	66	PSR, NOW
257	Kijewo	26	43-42	67	KŁ-KPOM, NOW
258	Kijewo	27	43-42	68	OR, WSR, NOW
259	Kijewo	28	43-42	69	OR, WSR, NOW
260	Kijewo	29	43-42	70	KŁ-KPOM
261	Kijewo	30	43-42	71	OR, NOW
262	Kijewo	31	43-42	72	OR, WSR, NOW
263	Kijewo	32	43-42	73	WEB
264	Klepary	1	43-42	166	KŁ-KPOM, NOW
265	Klepary	2	43-42	167	OR, PSR, NOW
266	Klepary	3	43-42	168	PRADZIEJE, WSR, NOW
267	Klepary	4	43-42	169	WSR, NOW
268	Klepary	5	43-42	170	KŁ, NOW
269	Klepary	6	43-42	171	OR, NOW
270	Klepary	7	43-42	172	OR, NOW
271	Klepary	8	43-42	173	KŁ
272	Klepary	9	43-42	174	WSR, NOW
273	Klepary	10	43-42	175	OR, NOW

274	Klepary	11	43-42	176	NE, OR, WSR, NOW	
275	Klepary	12	43-42	177	WSR, NOW	
276	Klepary	13	43-42	178	NOW	
277	Klepary	14	43-42	179	KPOM, OR, PSR, NOW	
278	Lipie	1	43-42	1	KA, KPOM, OR	
279	Lipie	2	43-42	2	OR, WSR, PSR	
280	Lipie	3	43-42	3	OR, NOW	
281	Lipie	4	43-42	4	OR, NOW	
282	Lipie	5	43-42	5	PSR	
283	Lipie	6	43-42	6	WSR, PSR	
284	Lipie	7	43-42	7	WSR, PSR, NOW	
285	Lipie	8	43-42	8	KŁ, OR, WSR, PSR, NOW	
286	Lipie	9	43-42	9	OR, NOW	
287	Lipie	10	43-42	10	WSR, NOW	
288	Lipie	11	43-42	11	WSR, PSR, NOW	
289	Lipie	12	43-42	12	OR, WSR, NOW	
290	Lipie	13	43-42	13	OR, NOW	
291	Lipie	14	43-42	14	KŁ-KPOM, WSR	
292	Lipie	15	43-42	15	KŁ-KPOM, WSR, NOW	
293	Lipie	16	43-42	16	NE, KŁ, NOW	
294	Lipie	17	43-42	17	WEB, OR, WSR, PSR, NOW	
295	Lipie	18	43-42	18	KPOM	
296	Lipie	19	43-42	19	KŁ-KPOM, OR, NOW	
297	Lipie	20	43-42	20	KPOM	
298	Lipie	21	43-42	21	KŁ-KPOM, NOW	
299	Lipie	22	43-42	22	KŁ-KPOM, NOW	
300	Lipie	23	43-42	23	OR	
301	Lipie	24	43-42	24	NE, OR	
302	Lipie	25	43-42	25	OR, WSR, NOW	
303	Lipie	26	43-42	26	OR, NOW	
304	Lipie	27	43-42	27	KŁ, NOW	
305	Lipie	28	43-42	28	OR, PSR, NOW	
306	Lipie	29	43-42	29	NE, NOW	
307	Lipie	30	43-42	30	KŁ, NOW	
308	Lipie	31	43-42	31	OR, NOW	
309	Lipie	32	43-42	32	OR, NOW	
310	Lipie	33	43-42	33	OR, WSR, NOW	
311	Lipie	34	43-42	34	NE, KŁ-KPOM, OR, NOW	
312	Lipie	35	43-42	35	OR, WSR, NOW	
313	Lipie	36	43-42	36	NOW	
314	Lipie	37	43-42	37	OR	
315	Lipie	38	43-42	38	WSR	
316	Markowo	1	43-42	39	EK, PSR, NOW	
317	Markowo	2	43-42	40	KŁ-KPOM, OR, NOW	
318	Markowo	3	43-42	41	KŁ, NOW	
319	Markowo	4	43-42	42	KŁ	
320	Markowo	5	43-42	43	NOW	
321	Markowo	6	43-42	44	PSR	
322	Markowo	7	43-42	45	OR, PSR, NOW	
323	Markowo	8	43-42	46	KŁ, NOW	
324	Markowo	9	43-42	47	OR, NOW	
325	Markowo	10	43-42	48	OR, NOW	
326	Markowo	11	43-42	49	OR	
327	Markowo	12	43-42	50	OR, NOW	

328	Markowo	13	43-42	51	OR	
329	Markowo	14	43-42	52	OR, WSR, NOW	
330	Markowo	15	43-42	53	OR, NOW	
331	Markowo	16	43-42	54	OR, NOW	
332	Markowo	17	43-42	55	WEB, KŁ, OR, PSR	
333	Markowo	18	43-42	56	KŁ-KPOM, OR, PSR	
334	Murzynko	1	43-42	152	WEB, OR, NOW	
335	Murzynko	2	43-42	153	KŁ, KPOM, OR, NOW	
336	Murzynko	3	43-42	154	KPOM	
337	Murzynko	4	43-42	155	WEB, KŁ-KPOM, WSR, NOW	
338	Murzynko	5	43-42	156	NOW	
339	Murzynko	6	43-42	157	OR, NOW	
340	Murzynko	7	43-42	158	OR, PSR, NOW	
341	Murzynko	8	43-42	159	KŁ, OR, WSR, NOW	
342	Murzynko	9	43-42	160	EK, NOW	
343	Murzynko	10	43-42	161	OR, WSR, PSR, NOW	
344	Murzynko	11	43-42	162	KŁ, WSR, NOW	
345	Murzynko	12	43-42	163	KŁ, WSR, NOW	
346	Murzynko	13	43-42	164	OR, WSR, NOW	
347	Murzynko	14	43-42	165	OR	
348	Murzynno	1	43-42	93	WSR	GRODZI SKO ?
349	Murzynno	2	43-42	7	OR, NOW	
350	Murzynno	3	43-42	8	KŁ, NOW	
351	Murzynno	4	43-42	9	OR, NOW	
352	Murzynno	5	43-42	10	OR, NOW	
353	Murzynno	6	43-42	11	WEB, KŁ, OR, NOW	
354	Murzynno	7	43-42	12	OR, NOW	
355	Murzynno	8	43-42	13	KŁ, NOW	
356	Murzynno	9	43-42	14	OR, NOW	
357	Murzynno	10	43-42	15	OR, NOW	
358	Murzynno	11	43-42	16	WEB, KŁ, OR, NOW	
359	Murzynno	12	43-42	17	OR, NOW	
360	Murzynno	13	43-43	7	KŁ, WSR	
361	Murzynno	14	43-42	94	WSR	
362	Murzynno	15	43-42	95	OR, NOW	
363	Murzynno	16	43-42	96	NE, NOW	
364	Murzynno	17	43-42	97	OR, NOW	
365	Murzynno	18	43-42	98	OR, NOW	
366	Murzynno	19	43-42	99	KŁ, NOW	
367	Murzynno	20	43-42	100	OR, NOW	
368	Murzynno	21	43-42	101	OR, NOW	
369	Murzynno	22	43-42	102	WEB, KŁ, OR, NOW	
370	Murzynno	23	43-42	103	OR, NOW	
371	Murzynno	24	43-42	104	KŁ, NOW	
372	Murzynno	25	43-42	105	NE, KŁ	
373	Murzynno	26	43-42	106	NE/WEB, NOW	
374	Murzynno	27	43-42	107	OR, PSR, NOW	
375	Murzynno	28	43-42	108	OR, NOW	
376	Murzynno	29	43-42	109	OR, NOW	
377	Murzynno	30	43-42	110	KŁ, KPOM, OR, WSR, NOW	
378	Murzynno	31	43-42	111	KŁ, NOW	

379	Murzynno	32	43-42	112	KŁ, NOW	
380	Murzynno	33	43-42	113	OR, OSR, NOW	
381	Murzynno	34	43-42	114	PSR, NOW	
382	Murzynno	35	43-42	115	KŁ, PSR, NOW	
383	Murzynno	36	43-42	116	OR	
384	Murzynno	37	43-42	117	OR, PSR, NOW	
385	Murzynno	38	43-42	118	OR, NOW	
386	Murzynno	39	43-42	119	KŁ, OR, PSR, NOW	
387	Murzynno	40	43-42	120	KŁ-KPOM, OR, NOW	
388	Murzynno	41	43-42	121	KŁ, WSR, NOW	
389	Murzynno	42	43-42	122	OR, WSR, NOW	
390	Murzynno	43	43-42	123	OR, NOW	
391	Murzynno	44	43-42	124	OR, WSR, NOW	
392	Murzynno	45	43-42	125	OR, PSR, NOW	
393	Murzynno	46	43-42	126	PRADZIEJE, OR, WSR, NOW	
394	Murzynno	47	43-42	127	OR, WSR, PSR, NOW	
395	Murzynno	48	43-42	128	PRADZIEJE, OR, WSR, PSR, NOW	
396	Murzynno	49	43-42	129	PRADZIEJE, OR, WSR, PSR	
397	Murzynno	50	43-42	130	OR, PSR, NOW	
399	Murzynno	51	43-42	131	KŁ-KPOM, OR, NOW	
399	Murzynno	52	43-42	132	OR, PSR, NOW	
400	Murzynno	53	43-42	133	KŁ, OR, NOW	
401	Murzynno	54	43-42	134	NOW	
402	Murzynno	55	43-42	135	KŁ, OR, WSR, NOW	
403	Murzynno	56	43-42	136	KŁ-KPOM, OR, NOW	
404	Murzynno	57	43-42	137	KŁ, LAT-OR, NOW	
405	Murzynno	58	43-42	138	KŁ, OR, PSR, NOW	
406	Murzynno	59	43-42	139	KŁ, OR, NOW	
407	Murzynno	60	43-42	140	KŁ, NOW	
408	Murzynno	61	43-42	141	WEB, NOW	
409	Murzynno	62	43-42	142	OR, NOW	
410	Murzynno	63	43-42	143	PSR, NOW	
411	Murzynno	64	43-42	144	WSR, NOW	
412	Murzynno	65	43-42	145	OR, WSR, NOW	
413	Murzynno	66	43-42	146	EK, NE, KŁ-KPOM, OR	
414	Murzynno	67	43-42	147	KŁ, OR, WSR, NOW	
415	Murzynno	68	43-42	148	KŁ, OR, WSR, NOW	
416	Murzynno	69	43-42	149	OR, WSR, NOW	
417	Murzynno	70	43-42	150	OR, NOW	
418	Murzynno	71	43-42	151	KPL, OR	
419	Ostrowo	1	43-41	184	KP, WSR	WPIS DP RZ
420	Ostrowo	2	43-41	185	KP	
421	Ostrowo	3	43-41	186	KPL, KP, NOW	
422	Ostrowo	4	43-41	187	KŁ, LAT, PSR, NOW	
423	Ostrowo	5	43-41	188	KŁ, KP, WSR, PSR, NOW	
424	Ostrowo	6	43-41	189	WSR, PSR	
425	Ostrowo	7	43-41	190	PSR, NOW	
426	Ostrowo	8	43-41	191	KŁ, KP, WSR, PSR, NOW	
427	Ostrowo	9	43-41	192	WSR, PSR	
428	Ostrowo	10	43-41	193	KP, WSR, PSR	

429	Ostrowo	11	43-41	194	WSR, PSR	
430	Ostrowo	12	43-41	195	KAK, WEB, WSR	
431	Ostrowo	13	43-41	196	WSR	
432	Ostrowo	14	43-41	197	KŁ, KP, PSR	
433	Ostrowo	15	43-41	198	WEB, KŁ, NOW	
434	Ostrowo	16	43-41	199	NE, KŁ, KP, WSR	
435	Ostrowo	17	43-41	200	NE, KCW, KAK, KP, WSR, NOW	
436	Ostrowo	18	43-41	201	WSR, NOW	
437	Ostrowo	19	43-41	202	?	
438	Ostrowo	20	43-41	203	OR	
439	Ostrowo	21	43-41	204	?	
440	Ostrowo	22	43-41	205	EK, NOW	
441	Ostrowo	23	43-41	206	PSR, NOW	
442	Ostrowo	24	43-41	207	PSR	
443	Ostrowo	25	43-41	208	WSR, NOW	
444	Ostrowo	26	43-41	209	WSR, NOW	
445	Ostrowo	27	43-41	210	KPL, KŁ, NOW	
446	Ostrowo	28	43-41	211	KŁ, KP, NOW	
447	Ostrowo	29	43-41	212	WSR	
448	Ostrowo	30	43-41	213	KŁ, KP	
449	Ostrowo	31	43-41	214	WEB, KŁ, KP, WSR, PSR	
450	Ostrowo	32	43-41	215	PSR	
451	Ostrowo	33	43-41	216	KT, KŁ, KP, WSR	
452	Ostrowo	34	43-41	217	WSR	
453	Ostrowo	35	43-41	218	WSR	
454	Ostrowo	36	43-41	219	WEB, WSR, NOW	
455	Ostrowo	37	43-41	220	KCW, KP, NOW	
456	Ostrowo	38	43-41	221	KŁ, WSR	
457	Ostrowo	39	43-41	222	WSR	
458	Ostrowo	40	43-41	223	KP, PSR	
459	Ostrowo	41	43-41	224	KP, NOW	
460	Ostrowo	42	43-41	225	KP, PSR	
461	Ostrowo	43	43-41	226	KPL, KŁ, KP, PSR	
462	Ostrowo	44	43-41	227	KP, PSR	
463	Perkowo	1	42-42	64	EK	
464	Perkowo	2	42-42	65	KŁ, OR, PSR	
465	Perkowo	3	42-42	67	OR	
466	Perkowo	4	42-42	68	KPL, KAK, OR	
467	Perkowo	5	42-42	69	KCWR, OR	
468	Perkowo	6	42-42	70	OR	
469	Perkowo	7	42-42	71	EK, WSR, NOW	
470	Perkowo	8	42-42	72	OR	
471	Perkowo	9	42-42	73	WSR, PSR	
472	Perkowo	10	42-42	74	LAT	
473	Perkowo	11	42-42	75	OR, PSR	
474	Perkowo	12	42-42	76	OR, WSR, NOW	
475	Perkowo	13	42-42	77	KAK, PSR,	
476	Perkowo	14	42-42	78	OR	
477	Perkowo	15	42-42	79	KŁ, PSR	
478	Perkowo	16	42-42	80	OR	
479	Perkowo	17	42-42	81	KŁ	
480	Perkowo	18	42-42	82	KŁ	
481	Perkowo	19	42-42	83	OR	

482	Perkowo	20	42-42	84	EK, KPL, OR
483	Perkowo	21	42-42	85	OR
484	Perkowo	22	42-42	86	OR
485	Perkowo	23	42-42	87	PSR
486	Perkowo	24	42-42	88	OR
487	Perkowo	25	42-42	89	OR, PSR
488	Perkowo	26	42-42	90	KŁ, WSR, PSR
489	Perkowo	27	42-42	91	NOW
490	Perkowo	28	42-42	92	KŁ, WSR, PSR
491	Perkowo	29	42-42	93	KŁ, WSR
492	Perkowo	30	42-42	94	OR
493	Perkowo	31	42-42	95	KPL, KŁ
494	Perkowo	32	42-42	96	LAT
495	Perkowo	33	42-42	97	WSR, NOW
496	Perkowo	34	42-42	99	WWSR
497	Perkowo	35	42-42	100	KPL, LAT, WSR
498	Perkowo	36	42-42	101	OR, PSR
499	Perkowo	37	42-42	105	PSR
500	Skalmierowice	1	42-42	32	PSR/NOW
501	Skalmierowice	2	42-42	33	PSR/NOW
502	Skalmierowice	3	42-42	34	PSR
503	Skalmierowice	4	42-42	35	PSR
504	Skalmierowice	5	42-42	36	PSR/NOW
505	Skalmierowice	6	42-42	37	PSR/NOW
506	Skalmierowice	7	43-41	38	KP
507	Skalmierowice	8	43-41	39	KŁ
508	Skalmierowice	9	43-41	40	EK
509	Skalmierowice	10	43-41	41	KP
510	Skalmierowice	11	43-41	42	WEB, NOW
511	Skalmierowice	12	43-41	43	KP, WSR, PSR, NOW
512	Skalmierowice	13	43-41	44	WEB, KŁ, WSR, PSR
513	Skalmierowice	14	43-41	45	KAK, PSR
514	Skalmierowice	15	43-41	46	KT, KŁ, KP, PSR
515	Skalmierowice	16	43-41	47	KŁ, NOW
516	Suchatówka	1	42-42	6	EK, KŁ
517	Suchatówka	2	42-42	7	KŁ, NOW
518	Suchatówka	3	42-42	8	NOW
519	Suchatówka	4	42-42	9	OR, NOW
520	Suchatówka	5	42-42	10	EK, OR
521	Suchatówka	6	42-42	11	OR
522	Suchatówka	7	42-42	12	OR
523	Suchatówka	8	42-42	13	NOW
524	Suchatówka	9	42-42	14	KŁ, NOW
525	Suchatówka	10	42-42	15	KAK, LAT
526	Suchatówka	11	42-42	16	OR
527	Suchatówka	12	42-42	17	KŁ, WSR, NOW
528	Suchatówka	13	42-42	18	EK, KŁ, OR
529	Suchatówka	14	42-42	19	KPL, NOW
530	Suchatówka	15	42-42	106	OR
531	Suchatówka	16	42-42	107	OR
532	Szadłowice	1	43-41	48	KŁ, PSR, NOW
533	Szadłowice	2	43-41	47	PSR
534	Szadłowice	3	43-41	46	PSR
535	Szadłowice	4	43-41	49	KŁ, KP, PSR

536	Szadłowice	5	43-41	50	KP, WSR, PSR, NOW	
537	Szadłowice	6	43-41	51	KCSZ, KŁ, KP	
538	Szadłowice	7	43-41	52	WEB, KŁ, KP, WSR, NOW	
539	Szadłowice	8	43-41	53	WSR	
540	Szadłowice	9	43-41	54	KP, WSR, PSR, NOW	
541	Szadłowice	10	43-41	55	NE, KP, WSR, PSR, NOW	
552	Szadłowice	11	43-41	56	KŁ, WSR, PSR, NOW	
553	Szadłowice	12	43-41	57	WEB, KŁ, WSR, NOW	
554	Szadłowice	13	43-41	58	WSR, PSR, NOW	
555	Szadłowice	14	43-41	147	PSR	
556	Szadłowice	15	43-41	59	KŁ	
557	Szadłowice	16	43-41	60	KI	
558	Szadłowice	17	43-41	61	OR	
559	Szadłowice	18	43-41	62	OR	
560	Szadłowice	19	43-41	63	OR	
561	Szadłowice	20	43-41	64	OR	
562	Szadłowice	21	43-41	65	OR	
563	Szadłowice	22	43-41	66	OR	
564	Szadłowice	23	43-41	67	OR	
565	Szadłowice	24	43-41	68	OR	
566	Szadłowice	25	43-41	69	OR	
567	Szadłowice	26	43-41	70	OR	
568	Szadłowice	27	43-41	71	OR	
569	Szadłowice	28	43-41	72	OR	
570	Szadłowice	29	43-41	73	WSR	
571	Szadłowice	30	43-41	74	?	
572	Szadłowice	31	43-41	75	?	
573	Szadłowice	32	43-41	76	OR	
574	Szadłowice	33	43-41	77	?	
575	Szadłowice	34	43-41	78	?	
576	Szadłowice	35	43-41	79	?	
577	Szadłowice	36	43-41	80	?	
578	Szadłowice	37	43-41	81	KCW	
579	Szadłowice	38	43-41	82	NE	
580	Szadłowice	39	43-41	83	KPL	
581	Szadłowice	40	43-41	84	KCW	
582	Szadłowice	41	43-41	85	KPL	
583	Szadłowice	42	43-41	86	KPL	
584	Szadłowice	43	43-41	87	KCW	
585	Szadłowice	44	43-41	88	KCW	
586	Szadłowice	45	43-41	89	NE	
587	Szadłowice	46	43-41	90	KCW	
588	Szadłowice	47	43-41	91	NE	
589	Szadłowice	48	43-41	92	KCW	
590	Szadłowice	49	43-41	93	NE	
591	Szadłowice	50	43-41	94	NE	
592	Szadłowice	51	43-41	95	NE	
593	Szadłowice	52	43-41	96	KCW	
594	Szadłowice	53	43-41	97	KAK	
595	Szadłowice	54	43-41	98	KCW	
596	Szadłowice	55	43-41	99	NE	
597	Szadłowice	56	43-41	100	KŁ, KP, PSR, NOW	
598	Szadłowice	57	43-41	101	NE/EB, KŁ, KP, NOW	
599	Szadłowice	58	43-41	102	WEB, KŁ, NOW	

600	Szadłowice	59	43-41	103	KŁ, NOW	
601	Szadłowice	60	43-41	104	WSR, PSR, NOW	
602	Szadłowice	61	43-41	105	KP, WSR, NOW	
603	Szadłowice	62	43-41	106	KŁ	
604	Szadłowice	63	43-41	107	KAK, KŁ, KP	
605	Szadłowice	64	43-41	108	KP	
606	Szadłowice	65	43-41	109	WEB, KP, WSR	
607	Szadłowice	66	43-41	110	KT, KŁ, KP, WSR, PSR, NOW	
608	Szadłowice	67	43-41	111	KPL, NE/EB, KŁ, KP, PSR, NOW	
609	Szadłowice	68	43-41	112	PSR, NOW	
610	Szadłowice	69	43-41	113	WSR, PSR	
611	Szadłowice	70	43-41	114	KŁ, KP, WSR, NOW	
612	Szadłowice	71	43-41	115	KPL, KŁ, WSR, PSR, NOW	
613	Szadłowice	72	43-41	116	KŁ, NOW	
614	Szadłowice	73	43-41	117	WSR	
615	Szadłowice	74	43-41	118	WEB, WSR	
616	Szadłowice	75	43-41	119	NE/EB, KŁ, KP, WSR, PSR, NOW	
617	Szadłowice	76	43-41	120	KPL, KŁ, KP, WSR, PSR, NOW	
618	Szadłowice	77	43-41	121	KŁ	
619	Szadłowice	78	43-41	122	KŁ, KP, WSR, PSR	
620	Szadłowice	79	43-41	123	KŁ	
621	Szadłowice	80	43-41	124	WEB, WSR	
622	Szadłowice	81	43-41	125	WEB, KŁ, NOW	
623	Szadłowice	82	43-41	126	KPL, WEB, KŁ, KP, WSR, PSR, NOW	
624	Szadłowice	83	43-41	127	WSR	
625	Szadłowice	84	43-41	128	KP, WSR, NOW	
626	Szadłowice	85	43-41	129	WSR, NOW	
627	Szadłowice	86	43-41	130	KŁ	
628	Szadłowice	87	43-41	131	KŁ, NOW	
629	Szadłowice	88	43-41	132	WSR	
630	Szadłowice	89	43-41	133	KŁ, WSR, NOW	
630	Szadłowice	90	43-41	134	KŁ, WSR, NOW	
631	Szadłowice	91	43-41	135	WSR, NOW	
632	Szadłowice	92	43-41	136	KŁ, PSR, NOW	
633	Szadłowice	93	43-41	137	KŁ, NOW	
634	Szadłowice	94	43-41	138	PSR	
635	Szadłowice	95	43-41	139	PSR	
636	Szadłowice	96	43-41	140	KP	
637	Szadłowice	97	43-41	141	WSR, PSR	
638	Szadłowice	98	43-41	142	WSR	
639	Szadłowice	99	43-41	143	NE/EB, KŁ, KP	
640	Szadłowice	100	43-41	144	KCW, KP, WSR	
641	Szadłowice	101	43-41	145	KP, WSR, PSR	
642	Szadłowice	102	43-41	146	NE/EB, WSR	
643	Szpital	1	44-42	39	KP, WSR, PSR	
644	Szpital	2	44-42	52	OR	
645	Szpital	3	44-42	38	KAK, PSR, NOW	
646	Szpital	4	44-42	40	KPL, KŁ, KP, NOW	
647	Szpital	5	44-42	41	KP, WSR	
648	Szpital	6	44-42	42	WSR, NOW	

649	Szpital	7	44-42	43	NOW	
650	Szpital	8	44-42	47	KP, PSR	
651	Szpital	9	44-42	46	SR, PSR	
652	Szpital	10	44-42	44	KŁ, KP, PSR	
653	Szpital	11	44-42	45	KŁ, KP, WSR	
654	Szpital	12	44-42	48	KŁ, KP, WSR	
655	Szpital	13	44-42	49	KŁ, NOW	
656	Szpital	14	44-42	50	KŁ, KP, WSR, SR, NOW	
657	Szpital	15	44-42	51	PRADZIEJE, WSR, PSR, NOW	
658	Warzyn	1	42-42	1	PSR/NOW	
659	Warzyn	2	42-42	2	OR, PSR	
660	Warzyn	3	42-42	3	PSR	
661	Warzyn	4	42-42	4	PSR	
662	Warzyn	5	42-42	5	OR, PSR	
663	Warzyn	6	42-42	20	EK	
664	Wielowieś	1	42-41	27	OR, NOW	
665	Wielowieś	2	42-41	41	NOW	
666	Wielowieś	3	42-41	72	KŁ, NOW	
667	Wielowieś	4	43-41	178	WSR, PSR, NOW	
668	Wielowieś	5	42-41	74	KPL, LAT	
669	Wielowieś	6	42-41	75	WSR, NOW	
670	Wielowieś	7	43-41	179	KAK, KŁ, KP, WSR	
671	Wielowieś	8	42-41	77	OR, NOW	
672	Wielowieś	9	42-41	78	LAT, NOW	
673	Wielowieś	10	43-41	180	KP, PSR, NOW	
674	Wielowieś	11	43-41	181	EB	
675	Wielowieś	12	43-41	182	KP	
676	Wielowieś	13	43-41	183	WSR	
677	Wierzbiczany	1	43-41	275	KCWR, KPL, KŁ, KP, WSR	
678	Wierzbiczany	2, 2A	43-41	276, 277	KT, KŁ, KP, PSR, NOW	
679	Wierzbiczany	3	43-41	278	KCWR, KT, KP	
680	Wierzbiczany	4	43-41	274	PSR	
681	Wierzbiczany	5	43-41	273	PSR	
682	Wierzbiczany	6	43-41	279	KI, KŁ, KP, WSR, NOW	
683	Wierzbiczany	7	43-41	272	PSR	
684	Wierzbiczany	8	43-41	271	PSR	
685	Wierzbiczany	9	43-41	280	KPL, KI, KŁ, KP, WSR, PSR, NOW	
686	Wierzbiczany	10	43-41	281	WSR	
687	Wierzbiczany	11	43-41	282	WSR, NOW	
688	Wierzbiczany	12	43-41	283	KP	
689	Wierzbiczany	13	43-41	284	PRADZIEJE	
690	Wierzbiczany	14	43-41	285	KŁ, KP, NOW	
691	Wierzbiczany	15	43-41	286	KŁ, KP	
692	Wierzbiczany	16	43-41	287	KŁ	
693	Wierzbiczany	17	43-41	288	k.mogilowa	
694	Wierzbiczany	18	43-41	289	KP, PSR, NOW	
695	Wierzbiczany	19	43-41	290	KP, PSR, NOW	
696	Wierzbiczany	20	43-41	291	KP, PSR, NOW	
697	Wierzbiczany	21	43-41	292	KŁ, PSR	
698	Wierzbiczany	22	43-41	293	WSR	
699	Wierzbiczany	23	43-41	294	KP, PSR, NOW	
700	Wierzbiczany	24	43-41	295	KP, WSR, NOW	

701	Wierzbiczany	25	43-41	296	KP, WSR
702	Wierzbiczany	26	43-41	297	KPL, KŁ, KP, WSR, PSR, NOW
703	Wierzbiczany	27	43-41	298	WSR, PSR, NOW
704	Wierzbiczany	28	43-41	299	KŁ, KP, WSR, PSR, NOW
705	Wierzbiczany	29	43-41	300	KŁ, PSR, NOW
706	Wierzbiczany	30	43-41	301	PSR
707	Wierzbiczany	31	43-41	302	KP, NOW
708	Wierzbiczany	32	43-41	303	KPL
709	Wierzchosławice	1	43-41	147	KŁ, KP
710	Wierzchosławice	2	43-41	148	KCWR, KCW, KAK, KŁ, KP, WSR, NOW
711	Wierzchosławice	3	43-41	149	KPL
712	Wierzchosławice	4	43-41	150	KT, KŁ, KP, WSR, NOW
713	Wierzchosławice	5	43-41	151	KPL, KŁ, WSR
714	Wierzchosławice	6	43-41	152	NOW
715	Wierzchosławice	7	43-41	153	NE, KŁ, KP, WSR, NOW
716	Wierzchosławice	8	43-41	154	KŁ, WSR, PSR, NOW
717	Wierzchosławice	9	43-41	155	KAK, KŁ, KP, WSR, PSR, NOW
718	Wierzchosławice	10	43-41	156	KCW
719	Wierzchosławice	11	43-41	157	OR
720	Wierzchosławice	12	43-41	158	OR
721	Wierzchosławice	13	43-41	159	OR
722	Wierzchosławice	14	43-41	160	OR
723	Wierzchosławice	15	43-41	161	OR
724	Wierzchosławice	16	43-41	162	KŁ, KP
725	Wierzchosławice	17	43-41	163	KAK, KŁ, KP
726	Wierzchosławice	18	43-41	164	KŁ, KP, PSR
727	Wierzchosławice	19	43-41	165	KP, NOW
728	Wierzchosławice	20	43-41	166	KAK, KŁ, WSR, PSR
729	Wierzchosławice	21	43-41	167	WSR
730	Wierzchosławice	22	43-41	168	KŁ
731	Wierzchosławice	23	43-41	169	WSR
732	Wierzchosławice	24	43-41	170	KCW, KŁ, KP, WSR
733	Wierzchosławice	25	43-41	171	KŁ
734	Wierzchosławice	26	43-41	172	KŁ, KP
735	Wierzchosławice	27	43-41	173	KPL, KŁ, KP, NOW
736	Wierzchosławice	28	43-41	174	KŁ, KP, WSR, PSR
737	Wierzchosławice	29	43-41	175	WSR, PSR
738	Wierzchosławice	30	43-41	176	KŁ, KP, PSR
739	Wierzchosławice	31	43-41	177	KP, PSR
740	Zajezerze	1	42-42	116	NOW
741	Zajezerze	2	42-42	117	NOW
742	Zajezerze	3	42-42	118	NOW
743	Zajezerze	4	42-42	119	EK, OR
744	Żyrosławice	1	43-43	55	PSR
745	Żyrosławice	2	43-43	56	PSR
746	Żyrosławice	3	43-43	37	KŁ
747	Żyrosławice	4	43-43	24	KP, WSR, PSR
748	Żyrosławice	5	43-43	21	KPL, KAK, KT, KŁ, KP, WSR, PSR
749	Żyrosławice	6	43-43	22	KŁ, WSR
750	Żyrosławice	7	43-43	23	KP, PSR

751	Żyroławice	8	43-43	25	KPL, PSR
752	Żyroławice	9	43-43	26	WSR
753	Żyroławice	10	43-43	27	WSR, PSR
754	Żyroławice	11	43-43	28	KP, KŁ, WSR
755	Żyroławice	12	43-43	29	KŁ, KP, WSR
756	Żyroławice	13	43-43	30	KPL, KŁ, WSR
757	Żyroławice	14	43-43	31	WSR
758	Żyroławice	15	43-43	32	KŁ, KP, WSR, PSR
759	Żyroławice	16	43-43	33	WSR
760	Żyroławice	17	43-43	34	EK, PSR
761	Żyroławice	18	43-43	35	KŁ, KP, WSR
762	Żyroławice	19	43-43	38	KŁ, KP, WSR
763	Żyroławice	20	43-43	39	KŁ, KP, WSR
764	Żyroławice	21	43-43	40	KP, WSR
765	Żyroławice	22	43-43	41	KŁ, KP
766	Żyroławice	23	43-43	42	KŁ, WSR
767	Żyroławice	24	43-43	43	KŁ
768	Żyroławice	25	43-43	20	KŁ, WSR
769	Żyroławice	26	43-43	9	WSR
770	Żyroławice	27	43-43	36	KPL, KŁ
771	Żyroławice	28	43-42	74	NE, OR, NOW
772	Żyroławice	29	43-42	75	NOW
773	Żyroławice	30	43-42	76	OR, NOW
774	Żyroławice	31	43-42	77	OR, WSR, NOW
775	Żyroławice	32	43-42	78	KŁ, WSR, NOW
776	Żyroławice	33	43-42	79	KŁ
777	Żyroławice	34	43-42	80	NOW
778	Żyroławice	35	43-42	81	NOW
779	Żyroławice	36	43-42	82	PRADZIEJE, OR, PSR, NOW
780	Żyroławice	37	43-42	83	NOW
781	Żyroławice	38	43-42	84	NOW
782	Żyroławice	39	43-42	85	NOW
783	Żyroławice	40	43-42	86	NOW
784	Żyroławice	41	43-42	87	EK, OR, PSR, NOW
785	Żyroławice	42	43-42	88	KŁ, NOW
786	Żyroławice	43	43-42	89	OR, WSR, NOW
787	Żyroławice	44	43-42	90	KŁ, NOW
788	Żyroławice	45	43-42	91	OR, NOW
789	Żyroławice	46	43-42	92	KŁ, NOW

Wykaz użytych skrótów:

A – stanowisko archiwalne,

k.- kultura,

EK – epoka kamienia,

PSCh – paleolit schyłkowy,

MEZ – mezolit,

NE – neolit,

KCW – kultura ceramiki wstęgowej,

KCWR – kultura ceramiki wstęgowej rytej,

KPL – kultura pucharów lejkowatych (neolit),

KAK – kultura amfor kulistych (neolit),
KCSZ – kultura ceramiki sznurowej (neolit),
EB – epoka brązu,
WEB – wczesna epoka brązu,
KI – kultura iwieńska,
KT – kultura trzciniecka,
KŁ- kultura łużycka,
KPOM – kultura pomorska,
HA-LA – okres halsztacki – okres lateński,
LAT – okres lateński,
OR – okres rzymski,
KP – kultura przeworska,
WSR – wczesne średniowiecze,
PSR – późne średniowiecze,
NOW – czasy nowożytnie.

Kościół parafialny p.w. św. Mikołaja i św. Konstancji. W 1303 roku wzmiankowana jest parafia p.w. św. Konstancji. Czas powstania kościoła p.w. św. Mikołaja i Konstancji datuje się na 1 poł. XIV i XV w. W XVIII przebudowano wnętrze oraz wybudowano wieżę i wieżyczkę na sygnaturkę. Obiekt restaurowany był w latach 1871, 1912-13 oraz w 1969 r oraz w 2009 r. Jest to kościół jednonawowy, z trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Od zachodu znajduje się czworoboczna wieża, zwieńczona barokowym hełmem. Elewacje kościoła ceglane, na kamiennym cokole, z ceglany detal architektoniczny przeprute ostrołukowymi otworami okiennymi, blendami oraz wgłębny portalami wejściowymi. Elewacje zwieńczone podwójnym fryzem z cegieł ułożonych rąbkem skośnym oraz profilowanym gzymsem. W prezbiterium i nawie sklepienie barokowe o łuku obniżonym, z niewielkimi lunetami. W zakrystii sklepienie kolebkowe być może gotyckie. Po II wojnie światowej 1946 -47 wnętrze kościoła zostało odrestaurowane, sufit został pokryty polichromią przez prof. Ozmina z Warszawy. Przedstawia on Wniebowzięcie NMP. Polichromia z prezbiterium przedstawia pięć tajemnic różańcowych. Ponadto w nawie artysta umieścił wizerunki polskich świętych.

Kościół ewangelicko – unijny , ob. rzymsko – katolicki parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa wzniesiony został w latach 1794 – 1895. Uroczyste poświęcenie kościoła miało miejsce 30 października 1895 r. Projekt kościoła powstał w Ministerstwie Robót Publicznych, a wykonawcą był Kuntzel z Inowrocławia. Budynekowi nadano cechy stylu z niemiecka zwanego Rundbogenstil. Po 1945 r. kościół został przejęty przez parafię rzymsko – katolicką pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa.

Kościół przy ulicy Jana III Sobieskiego położony jest w historycznym centrum Gniewkowa, na wschód od Rynku. Budynek kościoła jest orientowany, murowany z cegły. Rzut kościoła złożony jest z poszczególnych elementów: prostokątnej nawy , do której od południa i zachodu przylega empora boczna w kształcie litery „L”, czworobocznej wieży z niewielką kruchtą mieszczącą schody na emporę w narożniku północno – zachodnim, czworokątne prezbiterium z dobudowaną do niego od północy zakrystią. Wejście do kościoła znajduje się w przyziemiu wieży. Bryła addycyjna, z dominantą masywu wieżowego . Korpus nawowy przykryty dachem dwuspadowym. Część emporowa przykryta czterema osobnymi , trójspadowymi dachami o kalenicach prostopadłych do nawy. Elewacje posadowione są na niskiej, kamiennej podmurówce, licowane małą cegłą w wątku główkowym i posiadają skromny detal architektoniczny. Pod okapem dachów przebiega nieznacznie wyładowany , uskokowy gzyms. Północna ściana nawy, wieży oraz prezbiterium zdobiona jest fryzem z dwóch warstw cegieł ułożonych rębem skośnym. Elewacje artykułowane są otworami okiennymi. W środkowej kondygnacji wieży z trzech stron umieszczono zegar. Najwyższa kondygnacja wieży oddzielona jest gzymsem, mieści z każdej strony biforialne otwory dzwonne, zasłonięte żaluzjami drewnianymi. W zwieńczeniu szczytu północnego wieży kuty krzyż. Wnętrze nawy przykryte półotwartą więźbą płatwiowo – kleszczową , wieszarówą z trapezowym pułapem. Belki więźby ozdobnie profilowane. Prezbiterium sklepione krzyżowo, otwarte na nawy otworem tęczowym zamkniętym łukiem pełnym. Od strony południowej i zachodniej nawę okalają empory.

Synagoga położona przy ulicy Podgórznej 2, została zbudowana w 1880 roku. Podczas II wojny światowej hitlerowcy zdemastowali wnętrze synagogi. Po zakończeniu wojny budynek przebudowano na potrzeby magazynu meblowego. W 1950 roku synagoga została wyremontowana przez spółdzielnię "Wosko-Chemia" i dostosowana do potrzeb hali sportowej. Wówczas m.in. wymieniono dach , co wykonały Inowrocławskie Zakłady Przemysłu Terenowego. Budynek murowany z białej cegły, nie tynkowany

wzniesiono na planie prostokąta. Do dnia dzisiejszego zachował się wystrój zewnętrzny, w tym wysokie, zamknięte łukiem pełne okna oraz sterczyny akcentujące naroża budynku. Apsyda po dawnym Aron hakodesz została rozebrana. Całość jest nakryta dachem dwuspadowym o niewielkim kącie nachylenia połaci.

Dawny ratusz ob. Urząd Stanu Cywilnego usytuowany jest w centrum miasta Gniezko, u zbiegu ulic Dworcowej i Wałowej. Budynek wzniesiono w stylu historyzującym z elementami Rundbogenstilu w latach 1908 – 1914. Budynek murowany jest z cegły, nietynkowany. Ściany posadwione na ceglany fundament. Dach kryty dachówką ceramiczną karpiówką. Budynek założony jest na rzucie prostokąta z centralnie zakomponowanym przedsionkiem w fasadzie oraz mocno wysuniętym z lica ryzalitem. Jest to budowla II – kondygnacyjna, częściowo podpiwniczona, z użytkowym poddaszem, kryta dachem czterospadowym z lukarnami oraz centralnie umieszczoną ażurową sygnaturką, zwieńczoną cebulastym hełmem. Fasada 5 – osiowa, symetryczna, z przedsionkiem mieszczącym wejście główne, zwieńczone murem murem balkonem. Articulacja horyzontalna elewacji zaznaczona pasami gzymsów. Gzyms wieńczący wielouskokowy, ujęty od dołu fryzem kostkowym, w który wkomponowano ceramiczne kształtki, gzyms międzykondygnacyjny kostkowy. Półkolisto zamknięte otwory okienne i drzwiowe ujęte są w ceglane opaski z zaznaczonym zwornikiem. Narożniki budynku zaakcentowane pilastrami z płytkami blendami w środku, zwieńczone sterczynami z kulą. Elewacja północna 3 – osiowa, symetryczna o artykulacji analogicznej jak fasada. Elewacja południowa 2 – osiowa, z oknem na wschodniej osi II kondygnacji. Elewacja tylna niesymetryczna, 5 - osiowa w tym 2 – osie ostrołukowych blend okiennych w ryzalicie. Okna zwieńczone półkolisto i ostrołukowo. We wnętrzu zachowana stolarka drzwiowa oraz drewniane schody i dekoracyjne słupki klatki schodowej.

Budynek mieszkalny Rynek nr 14 w Gniezku w centrum miasta przy południowej pierzei rynku. Kamienica – jedna z najstarszych w mieście - powstała w 1767 roku, przebudowana była w XIX wieku. Ze względu na duże rozmiary cegieł ścian piwnic i fragmenty wątku gotyckiego oraz zastosowanie w piwnicy charakterystycznej dla XVII w. zaprawy ilastej, piwnice należy datować na przełom XVI i XVII wieku. Budynek powstał w okresie klasycyzmu. Posiada skromne cechy klasycystyczne stolarki okiennej i drzwiowej. Ściany parteru murowane z cegły, ściany piętra szachulcowe. Elewacje i wnętrza tynkowane.

Dach kryty dachówką ceramiczną. Budynek założony na rzucie prostokąta. Bryła budynku zwarta, prostopadłościenna. Budynek II – kondygnacyjny, częściowo podpiwniczony (w części północno-wschodniej), kryty dachem dwuspadowym i dachami pulpitowymi na całej długości elewacji. Fasada 5 – osiowa, pomiędzy parterem a pięciem pulpitowy dach na całej długości fasady. Ściana piętra cofnięta w stosunku do ściany parteru. Otwory okienne piętra w wąskich profilowanych opaskach. Stolarka okienna drewniana, okna skrzynkowe, czterokwadratowe z profilowanym, szerokim ślimieniem. Elewacja tylna 4 – osiowa o nieregularnych podziałach. Zadaszenie pulpitowe między kondygnacjami analogiczne do zadaszenia fasady.

Wodociągowa wieża ciśnień została wybudowana w latach 1914-1915 na podstawie indywidualnego projektu wykonanego w jednej z pracowni w Bremie, co nadaje jej szczególnego charakteru historycznego i kulturowego. Jest to budynek w stylu historyzującym, murowany z cegły częściowo tynkowany. Elewacje ceglane o ceglanym detalu architektonicznym, z dekoracją ramową ceglaną z tynkowanymi płycinami. Wysunięty cokół zamknięty jest gzymsem cokołowym z ukośnie układanej cegły. Wieża założona jest na planie koła z ryzalitem wejściowym.

Kościół p.w. św. Bartłomieja w Szadłowicach wzniesiony został w stylu neogotyckim, w latach 1890 – 1891, na miejscu poprzedniego drewnianego z 1763 r. Jest to budynek orientowany, murowany z cegły, z zewnątrz nietynkowany. Korpus nawowy założony na rzucie prostokąta, z węższym czworokątnym, prosto zamkniętym prezbiterium i czworoboczną zakrystią od strony północnej. Od zachodu wieża na rzucie

kwadratu flankowana wieżyczkami na rzucie koła. Dachy dwuspadowe, niższy w partii nawy kryty blachą miedzianą, wyższy - w partii korpusu kryty dachówką ceramiczną. Fasada z dominującą wieżą ujętą dwoma cylindrycznymi wieżyczkami. Na osi wieży, w przyziemiu, uskokowy portal główny z ostrołukowym otworem wejściowym. Ponad portalem gzyms międzykondygnacyjny, powyżej triforium oraz prostokątny otwór okienny. Ściany wieży zwieńczone trójkątnymi szczytami z ostrołukowymi oknami i tarczami zegarowymi powyżej. Dach wieży ostrosłupowy, zakończony kulą z krzyżem. Wieżyczki boczne nakryte stożkowymi dachami z kulami w zwieńczeniu. Elewacja wschodnia oszkarpowana, ze ścianą prezbiterium z ostrołukowym oknem na osi, zwieńczoną trójkątnym szczytem z ceglanyymi sterczynami. Powyżej widoczny trójkątny szczyt korpusu nawowego. Elewacje boczne o analogicznej artykulacji, trzyosiowe, przeprute ostrołukowymi oknami, ujęte prostymi dwuuskokowymi skarpami, zwieńczone wydatnym dekoracyjnym gzymsem kordonowym ukształtowanym z rzędów czerwonej cegły. Korpus kościoła trójprzęsłowy, trójnawowy. Nawa główna szersza, otwarta na nawy boczne ostrołukowymi arkadami, wspartymi na filarach. W przęśle zachodnim empora chórowa na drewnianej konstrukcji opartej na czterech słupach. Sklepienia nawy głównej i prezbiterium krzyżowo – żebrowe na pasach, natomiast nawy boczne przykryte łukowo wzniesionym sklepieniem.

Markowo założenie dworsko – parkowe - w skład którego wchodzi dwór usytuowany w północno – wschodniej części wsi, otoczony ze wszystkich stron parkiem krajobrazowym. Dwór wzmiankowany był już w II poł. XVII w. Obecny budynek wzniesiony został ok. 1880 roku. W 1910 – 12 r. właścicielką dóbr była Emma von Kunkel. Po śmierci Emmy majątek odziedziczył jej syn Helmuth von Kunkel, który był jego właścicielem do 1916 roku. Od 1920 roku Markowo było własnością rodziny Chłapowskich i pozostało w ich rękach od wybuchu II wojny światowej. Dwór założony jest na planie wydłużonego prostokąta. Murowany, tynkowany na podmurówce kamiennej. Fasada jest 7 – osiowa, jednokondygnacyjna. Wejście główne umieszczone jest na osi, poprzedzone portykiem wspartym na czterech żeliwnych kolumnach. Portyk przykryty jest dwuspadowym daszkiem. Zachowane oryginalne dwuskrzydłowe drzwi ozdobione żelazną kratą o bogatym ornamentem z esownic, motywów florystycznych oraz zwierzęcych. Elewacje są boniowane. Podziały horyzontalne wyznaczają gzymsy kordonowy i podokapowy. Otwory okienne prostokątne, zakończone łukiem odcinkowym w tynkowanych opaskach. Ponad oknami parteru znajdują się małe, prostokątne otwory doświetlające, przykryte żeliwnymi, ozdobnymi kratkami. Dwór otoczony jest parkiem o charakterze krajobrazowym. Granice założenia są czytelne. Park założony został na bazie drzewostanu rodzimego z domieszką gatunków drzew pochodzenia obcego. Drzewostan stanowi roślinność w różnym przedziale wiekowym, w tym wartościowy starodrzew. Pierwotny układ kompozycyjny jest zasadniczo czytelny – sieć alejek zaznaczona nasadzeniami szpalerowymi drzew. Stanowią one obecnie część dawnych ciągów komunikacyjnych. Głównym akcentem przestrzennym założenia parkowego jest staw. Zespół dworsko – parkowy w Markowie posiada dużą wartość naukowo-historyczną. Stanowi materialne świadectwo istnienia ośrodka ziemiańskiego. Ponadto gmach dworu doskonale wpisuje się w krajobraz, jest ważnym i charakterystycznym elementem panoramy miejscowości znacznie wzbogacając jej walory kulturowe i ruralistyczne.